

PÕHISEADUSLIKU ASSAMBLEE TEINE ISTUNG

20. september 1991

Juhataja T. Anton

Tere hommikust, lugupeetud kolleegid! Palun võtke istet! Viime läbi kohaloleku kontrolli. Põhiseadusliku Assamblee liikmeist on kohal 36, see on kindlasti hea tulemus. Me saame Põhiseadusliku Assamblee liikmete enamusega tööd alustada.

Need Põhiseadusliku Assamblee liikmed, kes saavad hilinedes, peaksid pöörduma enda registreerimiseks siin selle laua taga istuva abimehe poole, kes nad täiendavalt lülitab kohalolijate hulka.

Tabloole on ennast sõnasoovijaks pannud neli kolleegi, Põhiseadusliku Assamblee liiget. Kas nende nimed on tablool juhuslikult või nad tõepoolest soovivad sõna enne, kui on selge, mis küsimust me arutame? Kui need kolleegid on juhuslikult kirjas, siis on selline palve, et nad vajutaksid veel kord klahvile "sõna", sellisel juhul nende sõnavõtusoov kustutatakse. Härra Seppa, härra Korrovits! Me ei ole alustanud Põhiseadusliku Assamblee istungiga. Ma palun, et te veel kord vajutaksite klahvile "sõna"!

Juhatusel on meeldiv võimalus alustada tänast istungit proua Anu Laido tutvustamisega. Proua Anu Laido juhib assamblee abistavaid teenistusi ja kõigis neis küsimustes palun pöörduda tema poole. Aitäh!

Tänane töö on juhatuse poolt planeeritud järgmiselt: assamblee täiskogu istung kestab kuni lõunani, pärast lõunastamist alustavad tööd toimkonnad ja toimkondadel on vajalik ja võimalik töötada ka homme.

Teie ees olevas kaustas peab olema viis dokumenti. Neist esimene on juhatuse poolt koostatud Põhiseadusliku Assamblee päevakord, teine on assamblee reglemendi projekt, kolmas on Põhiseadusliku Assamblee esimese istungi stenogramm, neljas põhiseaduse eelnõu üks projektidest, mille sisulist arutelu meil on võimalik alustada täna, ja viies, viimane dokument on otsuse projekt, mille on koostanud juhatus ja mis käsitleb assamblee toimkondade koosseisude kinnitamist.

Ma palun teiste päevakorraküsimuste läbivaatamise ajal tutvuda viimati nimetatud projektiga: toimkondade koosseisude kinnitamine. Selleks et see töö läheks meil ladusalt, on juhatusel teile palve, et te esitaksite oma märkused ja ettepanekud Anu Laidole enne selle päevakorrapunkti juurde jõudmist. Kui me talitame selliselt, siis on meil tõenäoliselt võimalik toimkonnad kiiresti kinnitada.

Esimene küsimus, mille me peame otsustama, on päevakorra kinnitamine. Päevakorrale kommentaariks vaid niipalju. Teises päevakorrapunktis on ette nähtud põhiseaduse eelnõu tutvustamine. Juhatus ei pea silmas seda, et assambleel on võimalik läbi vaadata vaid üks

eelnõu. Tegemist on vaid ühe projektiga, mille autorite kollektiivi juhib härra Jüri Raidla. Kui me jõuame reglemendi juurde, siis selgub, et võib-olla on assambleel põhjust läbi vaadata ka teisi eelnõusid. Kõigis nimetatud kolmes päevakorraküsimuses andis juhatus teile eelinformatsiooni eelmisel istungil.

Kas on võimalik panna päevakorra projekt hääletamisele? Palun hääletame päevakorra kinnitamise poolt! Aitäh! Poolt on 38, vastu ei ole keegi, erapooletuid ka ei ole. Meil on kohalolijaks registreeritud juba 41 Põhiseadusliku Assamblee liiget. Kui need mõned assamblee liikmed, kes ei võtnud hääletamisest osa, ei saanud seda teha mingitel juhuslikel, nende tahtest mitteolenevatel põhjustel, siis ma palun, et te pöörduksite proua Anu Laido poole, selleks et küsimus lahendada.

Niisiis, päevakord on kinnitatud ja me asume tööle päevakorra järgi. Vastavalt päevakorrale on assamblee tänase istungi esimene küsimus reglement. Loomulikult ei ole teil olnud võimalik reglemendi projekti tekstiga tutvuda. Selleks et teil oleks aega esitatud projekt läbi lugeda, otsustas juhatus teha vaheaja, kuid enne vaheajale minekut me peaksime kokku leppima mõnedes organisatsioonilistes küsimustes. Juhatus teeb ettepaneku viia reglemendi projekti arutelu läbi järgmiselt: pärast 30-minutilist vaheaega on võimalik esitada projekti autoritele küsimusi. Ettekannet ja sõnavõtte selles päevakorrapunktis ei tule. Loomulikult ei ole keelatud ka vaheajal härra Kasele ja proua Pärnastele esitada küsimusi, kuid teie ettepanekuid muudatusteks ja täiendusteks esitatud projekti tekstis palun vaheajal või küsimuste esitamise ja neile vastamise ajal esitada kas härra Kasele või proua Pärnastele. Niisiis, läbirääkimisi selles küsimuses ei tule. Võimalik on esitada projekti autoritele küsimusi, kuid teie ettepanekud muudatusteks ja täiendusteks tuleb esitada kirjalikult ja selleks on aega vaheajal, s. o. 30 minutit, pluss sel ajal, mille jooksul te esitate härra Kasele ja proua Pärnastele küsimusi ja nemad vastavad neile. Vaheaeg 30 minutit.

Vaheaeg

Juhataja

Lugupeetud kolleegid! Vaheaeg on lõppenud. Palun võtke istet! Palun teeme kohaloleku kontrolli! Kohal on 40 assamblee liiget. Meie read on kahanenud ühe kolleegi võrra. Need assamblee liikmed, kes hilinevad, peaksid pöörduma arvutiteenistuse poole, selleks et neid registreeritaks kohalolijatena.

Nagu me kokku leppisime, algab reglemendi projekti arutelu ja teie küsimustele vastamiseks palun kõnetooli härra Peet Kase, ühe projekti autoritest. Küsimuse esitamiseks tuleb teil vajutada teie ees oleva puldi klahvile "sõna", teistkordne vajutamine kustutab teie sooviavalduse. Küsimus esitage aga alles siis, kui teie ees oleva puldi väikesele ekraanile tuleb sõna "mikrofon". Niisiis, millised on teie küsimused esitatud projekti autoritele? Härra Fjuk,

palun!

I. Fjuk

Lugupeetud juhataja! Lugupeetud Peet Kask! Kuidas tõlgendada § 4 punkti 2 viimast lauset, et üldkogu võtab päevakorra aluseks?

P. Kask

Ma nõustun, et § 4 lõige 2 on halvasti sõnastatud. Mõte seisneb selles, et see päevakorra projekt, mille juhatus koostab ja kus on arvestatud ettepanekuid ja graafikut, võetakse üldkogus aluseks ja hääletatakse läbi protestid päevakorra kohta. Juhatus on võib-olla unustanud mõne projekti välja või teinud kellelegi ülekohut. Pärast seda, kui protestid on lahendatud, on päevakord nagu valmis ja selle alusel võib tööle asuda.

Juhataja

Aitäh! Järgmisena soovib küsimuse esitada härra Ruutsoo. Ma palun, et te esitaksite oma küsimuse pärast seda, kui teie ekraanile on ilmunud sõna "mikrofon".

R. Ruutsoo

Austatud juhataja! Austatud härra Kask! Paragrahvi 2 lõikes 5 on juttu ka muudest tööriühmadest. Nende tööriühmade staatus on määratlemata. Millised on nende õigused ja vahekorrad teiste institutsioonidega? Aitäh!

P. Kask

Ma arvan, et see staatus hakkab sõltuma sellest, milleks nad on moodustatud. Nähtavasti moodustati mõned tööriühmad ainult paaritunniseks tööks väga konkreetse eesmärgiga. Mõned võib-olla jäävad alaliselt tööle. Ma arvan, et nende moodustamise otsus määratleb ka nende staatuse.

H. Eller

Lugupeetud juhataja! Lugupeetud Peet Kask! Paragrahvi 2 punkt 7 räägib toimkondade juhtkonna formeerimisest, valitakse esimees, abiesimees ja sekretär. Kas on mõeldud ka sellele, et oleks tehniline sekretär, kes fikseeriks kõneldu ja miks tulla teatav järeldustele? Kui me jätame selle komisjoni liikme ülesandeks, siis sel juhul me lülitame ta komisjoni tööst lihtsalt välja.

P. Kask

See küsimus juba tõstatati. Nimelt sel kombel, et härra Hain Rebas tegi ettepaneku lisada § 2 lõikesse 7 sekretäri, kes protokollib toimkonna töö käigu. Hiljem seda reglemenditoimkonna liikmetega arutades võttis ta natuke tagasi, nõustudes, et sekretär protokollib toimkondade otsused. Küsimus on selles, et kui meil ei ole väljastpoolt tööjõudu, kes kirjutaks üles, mis toimub, siis me peaksime ühe inimese rakendama tehnilisele tööle ja sellega (nagu väidab Eve Pärnaste, kes on seda juba harjutanud) jätame ühe inimese toimkonna tööst kõrvale. Tal on väga

raske toimkonna tööst osa võtta, kuna tal on kohustus kõik üles kirjutada, mis toimub.

Küsimuse, kas on võimalik anda igale toimkonnale tehniline sekretär, ma esitaksin Anu Laidole.

A. Laido

On välja pakkuda selline võimalus, et iga toimkond valib ise endale sekretäri ja ülemnõukogu kantselei tasub selle eest.

P. Kask

Kui võib, siis me jätame praegu selle küsimuse lahtiseks ja juhatus ise otsustab.

Juhataja

Juhatus võtab esitatud ettepaneku kaalumisele ja püüab seda arvestada. Härra Hallaste, palun!

I. Hallaste

Austatud juhataja! Lugupeetud ettekandja! Mul on küsimus § 6 lõike 1 kohta, kus on öeldud, et põhiseaduse eelnõusid tuleb juhatusele esitada 25. septembrini. See tähtaeg tundub mulle natuke lühikesena, arvestades seda, et siiani on esitatud üksainuke põhiseaduse eelnõu, mille täna hommikul kätte saime, ja ei ole reaalne arvata, et mingi alternatiivne eelnõu töötatakse viie päeva jooksul välja. Kas ei peaks seda tähtaega pikendama, selleks et ei oleks survemomenti?

P. Kask

Ma olen nõus härra Hallastega, et kui meil oleks aega 10 või 11 kuud, nagu tavaliselt läheb Põhiseadusliku Assamblee tööle, siis me peaksime kindlasti seda tähtaega pikendama. Aga meil on vähe aega, me peame ju 15. novembriks esitama põhiseaduse eelnõu, mis peab enne läbima ekspertiisi, peab läbima vähemalt kolm arutelu komisjonides, võib-olla veel kooskõlastuskomisjonides, nii enne kui ka pärast. Kõik see võtab väga palju aega ja me ei saa ajaga laiutada. See, et põhiseadust läheb vaja, oli enne teada ja ka koostamine on kuuldavasti alanud. Puhtpragmaatilistel põhjustel me jätsime selleks tähtajaks 25. septembri.

K. Kama

Austatud ettekandja! Kaks küsimust. Esiteks § 7 kohta ma lihtsalt täpsustuseks küsin üle, kas ma saan õigesti aru, et sellist asja nagu Põhiseadusliku Assamblee kvoorum ei ole eraldi fikseeritud ja kvoorum moodustub lihtsalt osavõtjatest. Teine küsimus on § 8 kohta. Lõige 2 ütleb, et komisjoni töös ekspertide kaasamise otsustab komisjon, lõige 5 ütleb, et ekspertide nimekirja koostab juhatus. Ma paluksin nüüd selle kohta selgitust, kas komisjonil on õigus iseseisvalt kaasata komisjoni töösse eksperte, neid palgale võtta jne., või saab see toimuda ainult juhatuse kaudu.

P. Kask

Minu arusaamist mööda palgale võtmise käib ikkagi juhataja allkirjaga, järelilikult juhatuse kaudu. Aga see on sisemise töökorralduse küsimus, kuidas neid otsuseid tegelikult langetatakse. Paragrahvi 8 lõige 2 tähendab rohkem seda, et keegi ei saa toimkonnale väljastpoolt neid

eksperte kaela määrada. Kui toimkond ei taha, et nad nende tööst osa võtaksid, siis nad ei võta sellest osa. Ja ma arvan, et see küsimus selles just seisnebki, et maksmine käib paratamatult juhataja kaudu, loomulikult ka välisekspertide tellimine. Teine põhjus, miks välisekspertide tellimine käib juhatuse kaudu, on see, et välisekspertiisi tellitakse kogu eelnõule korraga, samal ajal kui komisjonid arutavad eelnõust teatud osasid.

R. Järlik

Austatud juhataja! Austatud härra Kask! Ka minu pilk peatus § 4 lõike 2 teisel lausel ja selguse mõttes ma teeksin ettepaneku sõnastada teine lause nii: üldkogu võtab päevakorra eelnõu arutelu aluseks ja lahendab esitatavad protestid enne päevakorra täitmisele asumist. Ja sama paragrahvi lõige 3. Kui on juba öeldud, et Põhiseadusliku Assamblee päevakorda võetakse ainult põhiseaduse väljatöötamise ja Põhiseadusliku Assamblee töökorralduse küsimusi, siis minu arvates ei ole enam vaja selle lõike teist lauset, et Põhiseaduslik Assamblee ei tegele päevapoliitiliste küsimustega. Kuivõrd selle esimese lausega on määratud see, millega ta tegeleb, siis selle lause, mis on selles eelnõus üleliigne, ütleb oma autoriteediga assamblee juhataja härra Anton või tema äraolekul tema asetäitja.

Juhataja

Härra Järlik, ma palun vabandust, et ma katkestan! Meil oli kokkulepe, et ettepanek tehakse ainult kirjalikult ja kasutatakse selleks vaheaega, samuti küsimuste esitamise ja neile vastamise aega.

R. Järlik

Vabandust!

Juhataja

Härra Kask, kas esitatud on küsimusi, millele on võimalik vastata?

P. Kask

Ma võiksin lisada kommentaari, et neid ettepanekuid on juba esitatud ja kuna see ettepanek juba kõlas, siis ma võib-olla vastan sellele hoobilt. Ma arvan, et see § 4 lõike 2 sõnastus, mille härra Järlik pakkus, on väga vastuvõetav. Ma näen, et ka proua Pärnaste nõustub, järelikult on asi vastuvõetav. Ma arvan, et ka § 4 lõikes 3 selle teise lause ärajätmine ei ole põhimõttelise tähtsusega. Me võime selle ettepanekuga nõus olla.

Juhataja

Aitäh! Enne kui küsimuse esitamiseks saab sõna härra Salum, ma teen teatavaks juhatuse otsuse piirata küsimuste esitamist. Viimasena saab küsimuse esitada härra Rumessen. Palun rohkem mitte registreeruda küsimuse esitamiseks! Härra Salum, palun!

V. Salum

Paragrahvi 6 lõige 1. Tähtaeg 25. september on liiga lühike, peaks olema Põhiseadusliku

Assamblee järgmise istungjärgu aeg. Ja küsimus: kas 1938. aasta põhiseadus ei tulegi aluseks?

P. Kask

Aitäh, härra Salum! Paragrahvi 6 lõige 1, tähtaeg 25. september on välja pakutud reglemendikomisjoni poolt. Ma juba vastasin sellele küsimusele, mispärast me ei pidanud vajalikuks pikemat tähtaega. Kui assamblee liikmed seda nõuavad, siis pannakse küsimus tähtaja pikendamisest hääletusele. Kui keegi assamblee liikmetest ei esita 1938. aasta põhiseaduse eelnõu, siis tema aluseks võtmist ei arutata. Kui keegi esitab, siis praeguse reglemendi projekti järgi läheb see otsustamisele.

Juhataja

Härra Sovetnikov, palun, teie küsimus!

S. Sovetnikov

Lugupeetud härra Peet Kask! Mul on küsimus § 7 punkti 4 ja märkuse kohta. Palun seletage seda märkust. Mul on niisugune mõte, et võib juhtuda nii, et enamik komisjoni liikmeid kirjutavad oma ettepanekud. Aga kes siis hakkab arutama seda komisjonis? Tänan!

P. Kask

See märkus on tehtud nende liikmete kohta, kes mõjuvatel põhjustel ei saa füüsiliselt osa võtta istungitest, aga kes faktiliselt tööst osa võtavad, kes saadavad oma ettepanekuid kirjalikult. Ma prognoosin, et üheks näiteks on professor Taagepera, kes on seotud lepingulise tööga Kalifornias, aga kes soovib ja loodetavasti ka suudab tegelikult tööst osa võtta.

K. Jürgenson

Lugupeetud Peet Kask! Ma osalesin ka selle kokkupanekul, kuid siiski on siin probleem, mille Kaido Kama tõstatas. Ma arvan, et see vajaks ka korrigeerimist. Siin ikkagi koostab ekspertide nimekirja juhatus ja kinnitab Põhiseadusliku Assamblee üldkogu. Kas kinnitamata eksperte on võimalik kaasata komisjoni töösse või mitte? Ma arvan, et siin tuleks siiski kord sisse viia. Ja väike probleem tekib ka toimekondade esimeestega. Mis te arvate nende kinnitamisest üldkogu? Meil on nüüd reglemendis sees, et komisjonide koosseisu kinnitab üldkogu, samuti eksperdid kinnitab üldkogu, samuti komisjonide muudatused kinnitab üldkogu. Ainult komisjonide esimehi ei kinnita üldkogu. Kas siiski töö huvides ei ole vaja ka need kinnitada üldkogu poolt? Ja teine küsimus. Kas te kujutate ette, et on võimalik erinevate küsimuste lahendamisel toimekondade vahel poliitiliste või erakondlike fraktsioonide moodustamine?

P. Kask

Ma alustan vastusega viimasele küsimusele. Kas pidada võimalikuks erakondlike fraktsioonide moodustamist? Ma arvan, et mängureeglite kehtestamine ei ole parteipoliitiline tegevus ja reglemenditoimekond, kui ta seda küsimust arutas, pidas vajalikuks seda rõhutada. Loomulikult on võimatu keelata küsimuste arutamist erakondlikes rühmitustes, aga seda reglementeerida ei

ole meie arvates otstarbekas.

Nüüd esimesed küsimused, üks oli juba varem küsitud. Minul on ettepanek Kalle Jürgensonile, et ta oma ettepanekud esitaks kirjalikult, siis oleks võimalik konkreetsemalt vastata.

V. Korrovits

Lugupeetud juhataja! Lugupeetud Peet Kask! Reglemendis ei ole fikseeritud töökeel ei assambleel ega ka toimkondades. Ja ei ole ka seda öeldud, mis keeles peab esitama kirjalikke ettepanekuid. Kas on iseenesest arusaadav, et kõik see käib riigikeeles? Ülemnõukogu kogemus seda vist ei näita.

Teine küsimus. Mis kaalutlustel ei ole fikseeritud Põhiseadusliku Assamblee kvoorumit ja ka toimkondade kvoorumit?

P. Kask

Riigikeele küsimus on meil nagu seadusega lahendatud ja kui reglemendis ei ole määratud teisiti, siis on arusaadavalt töökeeleks riigikeel. Kui peetakse vajalikuks seda reglementi kirjutada, siis paluks kirjalik ettepanek esitada. Minu arvates praktiliselt ei ole selleks vajadust. Kvoorumi väljajätmine. Põhiseaduslik Assamblee on tööorgan, ta ei ole normiloova õigusega organ ja ma ei näe erilist ohtu selles, kui mõned otsused võetakse vastu suhteliselt väheste kohalolijatega. Kui peetakse vajalikuks kvooruminõude esitamist, siis võiks muidugi esitada konkreetse ettepaneku. Ma arvan, et pool kõigist liikmetest on liiga kõrge kvooruminõue ja kõik madalamad nõuded on lihtsalt ebapraktilised. Kui vajadus tekib, me võime ju reglementi hiljem täiendada.

L. Mäll

Eelküsija küsis minu küsimuse ära, sellepärast ma ei küsi enam midagi juurde.

Juhataja

Tänan! Härra Kork.

T. Kork

Lugupeetud juhataja! Minu küsimus härra Kasele puudutab eelnõus kasutatavat terminoloogiat. Ja nimelt, reas paragrahvides kasutate väljendeid "toimkonnad" ja "teematoimkonnad", kuid näiteks §-s 5 ja §-s 8 kasutate "komisjon" ja "teemakomisjon". Kas see on tingitud eelnõu koostamisel olnud kiirustamisest või on siin nii mõeldudki?

P. Kask

See on kiirustamisest. "Komisjon" tuleb asendada kõikjal mõistega "toimkond" ja põhjus on see, et me oleme juba nagu toimkonnad moodustanud, just nimelt sellise nimetuse all.

Juhataja

Viimane küsija on härra Vardo Rumessen. Palun!

V. Rumessen

Lugupeetud juhataja! Lugupeetud härra Peet Kask! Ma saan aru, et meie kõigi ees on praegu erakordselt suure tähtsusega, just riikliku tähtsusega ülesanne valmistada ette põhiseadus, mis peaks jääma kehtivaks ikkagi aastakümneteks. Ja ma ei saa pidada õigeks, et meil on järjekordselt surveisuga tegemist. Meile esitatakse praegu tähtaeg 15. november. Minu küsimus puudutab preambulat. Mul on sellega seoses kaks küsimust. Kui me lähtume variandist A, siis tekib küsimus, kas põhiseaduse esitamise tähtaeg ei kuulugi Põhiseadusliku Assamblee enda kompetentsi. Ja kas variant B tähendab seda, et selle esitamise tähtaja võib otsustada Põhiseaduslik Assamblee ise? Aitäh!

P. Kask

Variandid A ja B on lisatud lihtsalt erinevate seisukohtade olemasolu tõttu. See küsimus tõstatub paratamatult niikuinii varem või hiljem ja reglemendikomisjon pidas vajalikuks kohe alguses see küsimus läbi hääletada. Need on väga erinevad kontseptuaalsed alused. Üks on siis see, mis tunnustab riigis ainult ühte seadusandlikku võimu, praegusel hetkel ülemnõukogu, ja teistel organitel ei ole normiloovat õigust, kaasa arvatud ka Põhiseaduslikul Assambleel. Ja kui me lähtume sellisest seisukohast, siis me võime selle variandi A aluseks võtta. Kui me seda ei tunnusta, siis me peaksime variandi A välja jätma. Kas see tähendab, et küsimus jääb lahtiseks, ma seda ei tea. Need, kes reglemendikomisjonis variandiga A ei nõustunud, esitasid lihtsalt omapoolse ettepaneku see välja jätta. Kui peetakse vajalikuks mingisugust muud lahendust sellele küsimusele, siis palun ettepanek esitada kirjalikult. Igal juhul läheb see küsimus reglemendikomisjoni ettepanekul hääletusele.

Juhataja

Aitäh küsijaile! Aitäh proua Pärnastele ja härra Kasele! Kas midagi on lisada?

P. Kask

Mul on lisada, et ma tutvustaksin neid tehtud ettepanekuid.

Juhataja

Palun, kas reglemenditöögrupp ei vaja vaheaega, selleks et esitada kõik need ettepanekud, mida toetatakse, ja ka need, mis lükatakse tagasi?

P. Kask

Praegu laekunud ettepanekute suhtes me vaheaega ei nõua. Kui neid laekub veel, siis muidugi tuleb vaheaeg teha.

Juhataja

Üks hetk! Palun, proua Pärnaste! Võib-olla peate siiski omavahel korraks nõu.

Lugupeetud kolleegid! Töövaheaeg kümme minutit. Töövaheaeg sellepärast, et teie kausta vahel on nii palju materjale, et sellest kümnest minutist on kindlasti lausa vähe selle materjaliga tutvumiseks. Kümne minuti pärast alustame taas istungit.

Vaheaeg

Juhataja

Lugupeetud kolleegid! Vaheajaks ettenähtud aeg on möödunud. Palun võtke istet! Teeme kohaloleku kontrolli. Kohal on 36 Põhiseadusliku Assamblee liiget, meie read on hõrenenud viie kolleegi võrra. Proua Pärnaste, härra Kask, kas meil on võimalik jätkata tööd? Reglemendigrupp palub veel ühe minuti. Palun saalist mitte lahkuda, ühe minuti pärast jätkame tööd.

Härra Kask teeb teatavaks, milliseid ettepanekuid projekti täiendamiseks ja muutmiseks aktsepteerib reglemenditöögrupp ja millistes küsimustes tuleb meil läbi viia hääletamine. Palun tähelepanu! Härra Kask, palun!

P. Kask

Ma väga vabandan, meie töö kannab kiirustamise jälgi ja ma loen ettepanekud ette väga juhuslikus järjekorras.

Rein Järliku ettepanek oli sõnastada § 4 lõike 2 teine lause järgnevalt: "Üldkogu võtab päevakorra eelnõu arutelu aluseks ja lahendab esitatud protestid enne päevakorra arutamisele asumist." Reglemendikomisjon võtab selle ettepaneku sellises sõnastuses vastu. Kui keegi ei nõua hääletamist, siis loeme selle vastuvõetuks.

Hain Rebas esitas täiendusettepaneku § 6 lõikele 7: lisada sõnale "sekretäri" veel uus osa "kes kontrollib toimkonna otsuseid". Kuna praegu jäi lahtiseks, kas on võimalik kasutada tehnilist staapi, kes seda tööd teeb, siis on reglemendikomisjoni ettepanek jätta sekretär üldse § 2 lõikest 7 välja ja sõnastada see lõik lühemalt: "Põhiseadusliku Assamblee toimkond valib oma liikmete hulgast esimehe ja abiesemehe." Sekretäri küsimuse lahendame siis juba töö korras. Kas ollakse sellega nõus või nõutakse ettepaneku hääletamist? Ei nõuta. Seega on see küsimus lahendatud. Sulev Vahtre üks ettepanek on jätta ära preambula. Seda ettepanekut on mitu korda korratud ja niikuinii läheb variant hääletamisele, ma edaspidi enam selle küsimuse juurde tagasi ei tule. Teine ettepanek on § 4 lõikest 3 välja jätta teine lause. Nimelt: "Põhiseaduslik Assamblee ei tegele päevakorraliste poliitiliste küsimustega." Selle on esitanud, kui ma ei eksi, Rein Järlik. Reglemendikomisjon otsustab selle ettepaneku vastu võtta. Kui ei nõuta vastupidist, siis see hääletamisele ei lähe.

Vello Saatpalu teeb ettepaneku tõsta § 3 esimeseks ja viia projekti § 1 tahapoole, nimelt praeguse § 8 ette. Ma kordan seda ettepanekut: § 3, nimelt "Põhiseadusliku Assamblee juhatus", tõsta esimeseks ja praegune esimene paragrahv, "Tööaeg ja töötasu", viia praeguse § 8 ette. Reglemendikomisjon ei pidanud seda vajalikuks ja kui härra Saatpalu nõuab, siis me võime selle küsimuse hääletusele panna. Ei nõua. Küsimus on ammendatud.

Härra Runnel esitas kategoorilise palve muuta § 1 lõiget 4, muuta selle sõnastust. Tema pakub välja järgmise sõnastuse: "Põhiseadusliku Assamblee liikmetele makstakse töö eest assamblees

kuupalka. Tööst eemalejäänutel arvestatakse palgast maha." Reglemendikomisjon nõustub, et lõiget 4 võiks selgemalt kirjutada, aga ei võta vastu nüüd konkreetselt härra Runneli ettepanekut. Me oleme nõus sellega, et assamblee töö on põhimõtteliselt vaimne töö ja selle tasustamine ei ole õiglane, kui seda teostada lihtsalt istungitest osavõtu alusel. See on nagu tükitöö alusel. Teisest küljest, assamblee ei ole kogu, kellel oleks õigust oma tasustamise küsimusi ise otsustada. Vähemalt praegu kehtivate seaduste alusel käib tasustamine teistel alustel, see on ülemnõukogu poolt kehtestatud korras. Küll aga tähendab § 1 lõige 4 seda, et assamblee peab vajalikuks tööd tasustada mitte kõigil ühtemoodi, vaid tegeliku osavõtu järgi, ja paneme ette sõnastada see lõige järgmiselt: "Põhiseadusliku Assamblee liikmele makstakse tema töö eest päevaraha, arvestades tema tegelikku tööst osavõttu." Nii et kaks sõna tuleb vahele – "tööst osavõttu". See, kui palju keegi on tööst osa võtnud ja kas ta on osa võtnud, jääb komisjonides siis komisjoni otsustada ja üldkogul juhatuse otsustada. Kui härra Runnel ei nõua oma ettepaneku hääletusele panemist, siis jääb kehtima reglemendikomisjoni uus sõnastus. Kas härra Runnel nõuab? Ei nõua.

Järgmine on härra Kama ettepanek. Ma tutvustan seda, ehkki tema esimene ettepanek on tingimuslik. Nimelt, juhul kui variantide A ja B vahel hääletamine annab tulemuseks variandi B, siis läheb tema ettepanek käiku. Nimelt, lisada sõnu § 7 lõikesse 4, mis määratleb, et Põhiseaduslik Assamblee annab põhiseaduse eelnõu ülemnõukogule esitamiseks rahvahääletusele. Tema teeb ettepaneku lisada "ülemnõukogule ja Eesti Kongressile" või adressaat üldse välja jätta. Aga see ettepanek, nagu juba öeldud, läheb hääletusele vaid juhul, kui variant A ja B on läbi hääletatud ja võidab variant B. Tema teine ettepanek on jätta samas lõikes ära kaks viimast lauset enne märkust. Tegelikult reglemendikomisjoni arvates: kui ära jätta, siis juba koos märkusega. Ja mõte on selles, et eelnõu lõplik saatus otsustatakse tavalises korras Põhiseadusliku Assamblee poolt. Praegune tähendab seda, et selle otsuse vastuvõtmine sätestatakse eraldi, nõutakse absoluutset häälteenamust ja nende osavõttu, kes tööst on vähe osa võtnud, ei võimaldata. Reglemendikomisjon pidas vajalikuks see ettepanek hääletusele panna. Ja selle me varume hääletusele panekuks. Ma arvan, et me hääletame variandid A ja B läbi. Aga ma eelnevalt tutvustaksin kõiki ettepanekuid.

Järgmine on Sirje Endre ettepanek – lisada uus paragrahv praeguse § 3 ette järgmises sõnastuses: "Põhiseadusliku Assamblee liikmed võivad ühineda fraktsioonidesse." Ja teine lõige: "Iga fraktsioon otsustab ise oma töökorralduse." Küsimustele vastates ma juba nimetasin, et reglemendikomisjon ei pea vajalikuks reglementeerida fraktsioonide tööd ja me lükkasime ettepaneku tagasi. Kui Sirje Endre seda nõuab, siis läheb see hääletamisele. Kas Sirje Endre nõuab? Sirje Endre nõuab, seega läheb hääletamisele.

Linnart Mäll teeb ettepaneku fikseerida reglemendis ka töökeel. Tema ettepaneku kohaselt võiks

see olla § 9 all. Ta teeb ettepaneku ümber sõnastada § 1. Pealkiri kõlaks "Töökeel, tööaeg ja töötasu" ning selle paragrahvi esimeseks lõikeks oleks: "Põhiseadusliku Assamblee töökeel on eesti keel." Järgmised lõiked siis muudavad oma numeratsiooni. Reglemendikomisjon otsustas selle ettepaneku hääletamisele panna.

Järgmine ettepanek on Vardo Rumessenilt. Ta teeb ettepaneku lisada § 1 lõikele 5: "Põhiseaduse esitamise tähtaja otsustab lõplikult assamblee täiskogu." Selle kohta pidas reglemendikomisjon vajalikuks selgituse anda. Praegust ülemnõukogu poolt antud tähtaega saab pikendada seaduses ettenähtud korras, kui peetakse vajalikuks. Ja kui assamblee leiab, et tähtaeg on ebareaalne, võib iga assamblee liige esitada juhatusle päevakorda küsimuse vastava eelnõu kohta, et juhatus pöörduks ülemnõukogu poole palvega seda tähtaega pikendada. Meie arvates võiks see asi nii käia. Seetõttu on meie ettepanek härra Rumessenile ettepanekut mitte vastu võtta. Kui härra Rumessen nõuab selle ettepaneku hääletusele panekut, siis see läheb hääletusele. Kas härra Rumessen nõuab? Nõuab. Läheb hääletusele.

Järgmised ettepanekud on härra Jürgensonilt. Esimene ettepanek on § 8 lõike 2 kohta. Tema ettepanek on sõnastada see paremini: "Ekspertide kaasamise komisjoni töösse otsustab komisjon, esitades vastava ettepaneku Põhiseadusliku Assamblee juhatusle Põhiseadusliku Assamblee poolt kinnitamiseks." Komisjon otsustas selle ettepaneku sellises sõnastuses vastu võtta. Kui keegi ei nõua, siis on see küsimus sellega ammendatud.

Tal on veel kolm ettepanekut. Teine ettepanek puudutab § 8 lõiget 5. Tema pakutud sõnastus on järgmine: "Juhatus võib komisjonide poolt kaasatud ja Põhiseadusliku Assamblee poolt kinnitatud ekspertidele kaasata lisaks veel eksperte (väliseksperte), mis tuleb samuti Põhiseadusliku Assamblee poolt kinnitada." Reglemendikomisjon ei pidanud vajalikuks seda lõiget ümber sõnastada. Kui härra Jürgenson nõuab, siis läheb tema ettepanek hääletusele. Ei nõua. Ettepanek on tagasi lükatud. Tema kolmas ettepanek on jätta ära preambula. See läheb nagunii hääletusele. Neljas ettepanek puudutab § 7 lõiget 4. Tema ettepanek on jätta ära esimese lause see osa, mis algab sõnadega "... annab Põhiseadusliku Assamblee põhiseaduse eelnõu ülemnõukogule kinnitamiseks rahvahääletusele" ja asendada see lauseosaga "... ja Põhiseadusliku Assamblee istungile kinnitamiseks ning rahvahääletusele panekuks". Ma saan aru, et see on jällegi seesama vana mõte, kas Põhiseaduslik Assamblee peab oma eelnõu esitama ülemnõukogule, nagu praegu kehtiv kord ja ülemnõukogu otsus ette näevad, või võiksime seda ignoreerida ja paneme selle otse hääletusele. Reglemendikomisjon otsustas selle ettepaneku hääletusele panna. Ma arvan, et seda saab teha ainult tingimusel, kui me oleme variandi B vastu võtnud.

Järgmine ettepanek on Enn Tartolt. See puudutab § 6 ja konkreetset tähtaega, millal saab põhiseaduse eelnõusid juhatusle esitada. Härra Tartot ei rahulda tähtaeg 25. september. Tema

teeb ettepaneku pikendada seda 27. septembrini. Reglemendikomisjon arvab, et kui pikendada, siis terve nädala võrra. Kahe päeva võrra pikendamisel ei ole mõtet, sest kui tähtaeg on 27. september, siis 27. septembri istungjärgul ei saa seda niikuinii arutada. Selleks ajaks ei saa valmis ekspertide arvamus, ei jõuta paljundada ka materjale. Tähendab, ettepanek on hääletusele panna tähtaeg 1. oktoober. Kas Enn Tarto nõustub, et 27. september muudetakse 1. oktoobriks? Hääletusele läheb 1. oktoober.

Järgmine ettepanek on Hando Runnelilt § 4 lõike 3 kohta: jätta ära teine lause. See on juba vastu võetud. Teine ettepanek on sõnastada § 5 lõige 7 teisiti. Praegu kõlab see nii: "Juhatajal on õigus katkestada kõne või sõnavõtt, kui see ei käsitle päevakorraküsimusi." Härra Runnel arvab, et juhataja ei tohiks katkestada sõnavõttu, mis niikuinii on ainult kaks minutit. Katkestamine võib raisata rohkem aega kui selle sõnavõtu ärakuulamine. Reglemendikomisjon ei jõudnud selles küsimuses otsust vastu võtta. Kui härra Runnel nõuab, siis läheb tema ettepanek hääletusele. Mina ei võtaks seda vastu. Kas härra Runnel nõuab hääletamist? See ettepanek läheb hääletamisele.

Härra Korrovitsil on kolm ettepanekut, mis on natukene liiga vähe konkreetsed. Tähendab, nad ei anna konkreetseid juhiseid, mis lõikeid millise sõnastusega muuta. Ma loen need ettepanekud ette.

"1. Assamblee toimub riigikeeles nii istungjärgudel kui ka komisjonides. Riigikeeles tuleb esitada ka kõik projekti parandusettepanekud. Põhjendus: ülemnõukogu senine praktika seda ei järginud, vaatamata keeleseadusele." See küsimus riigikeele määratlemise kohta on juba olemas ja läheb hääletamisele. Kas Viktor Korrovits soovib sõnastada seda teksti kuidagi teisiti ja seda esitada? Kui jah, siis palun vastavat teksti, mis läheb hääletamisele. Kui ei, siis läheb see praeguses sõnastuses hääletamisele, kui läheb. Kas on soovi esitada oma variant? Selle ettepaneku juures ei ole see korrektselt esitatud selles mõttes, et pole kirjas, mis paragrahvi ja mis lõike kohta ta käib. Härra Korrovits esitab ja siis läheb see ka hääletusele.

"2. Assamblee istungjärgudel ja komisjonidel on kvoorumiks 50% nimekirjas olevatest liikmetest." Selle kohta paluks samuti esitada täpsustus, mis paragrahvi ja mis lõikesse ta läheb. Sel juhul saab selle hääletusele panna, kui Korrovits seda nõuab, sest toimikond ei pidanud selle vastuvõtmist vajalikuks.

Ja kolmas on üldine ettepanek moodustada assamblee fraktsioonid. See oli juba varem esitatud ettepanek, konkreetsemas sõnastuses, ja ma loodan, et härra Korrovits nõustub.

Nüüd on veel üks sõnastuse täpsustus. Nimelt, reglemendikomisjoni sõnastus § 1 lõike 4 kohta on keeleliselt redigeeritud ja see kõlab korrektselt nii: "Põhiseadusliku Assamblee liikmetele makstakse töö eest päevaraha, arvestades tegelikku tööst osavõttu."

Ja veel üks trükiveaparandus. See on § 6 lõike 4 kohta. Kolmandas reas tuleb sõna "toimikond"

asendada sõnaga "toimkonnale". See on puhtalt trükiviga.

Ma olen nüüd tutvustanud kõiki ettepanekuid ja mul on juhatajale palve panna hääletusele need ettepanekud, mis hääletusele lähevad. Esimesena lähevad hääletusele variant A ja variant B preambula kohta.

Juhataja

Lugupeetud kolleegid! Meil seisab ees päris tõsine hääletamisprotseduur, sellepärast palun kõigil koondada tähelepanu. Alustame sellest, et projekti § 7 lõike 5 järgi loetakse otsus vastuvõetuks, kui ettepanek saab rohkem poolt- kui vastuhääli. Tabloole on ennast registreerinud härra Ignar Fjuk. Ma loodan, et on häid ettepanekuid hääletamisprotseduuri kohta. Palun!

I. Fjuk

Lugupeetud juhataja! See ei ole protseduuriküsimus, aga jälgides Peet Kase selgitust ja otsuseid, on nüüd § 2 lõikes 9 juttu mingist sekretärist, mis pole enam fikseeritud seitsmenda lõikega.

P. Kask

Aitäh, Ignar Fjuk! Selle kohta esitas kirjalikult küsimuse Tiit Käbin just praegu. Tõepoolest, kui me § 2 lõikest 7 võtame ära viimased kaks sõna, siis muutub mõttetuks ka sama paragrahvi lõige 9. See tuleks ära jätta. Oleme nõus, jätame selle välja. Ahaa, sellest lõikest me võiksime ära jätta kaks viimast sõna. Ma arvan, et see on mõistlikum, sest, tõepoolest, osavõtt istungist on vaja siiski fikseerida. Küsimus, kes fikseerib, jääb lahtiseks. Kui ollakse nõus, siis läheb sellises sõnastuses.

Juhataja

Aitäh, härra Peet Kask! Kas me oleme hääletamiseks valmis? Kas kõik saavad aru, kuidas tehakse kindlaks hääletamise tulemus, ja saavad aru, kuidas nad saavad hääletamisest osa võtta? Selleks et kõigil oleks võimalik hääletamisest osa võtta, teeme, palun, veel kord kohaloleku kontrolli. (Kohaloleku kontroll.) Täna! Kohal on 46 assamblee liiget.

Alustame hääletamisi. Esimesena tuleb hääletamisele preambula variant. Küsimus, millele tuleb teil vastata, kõlab nii: kas eelistada preambula varianti A? Hääletame, kes eelistavad preambula varianti A. Aitäh! Tulemusega poolt 27 ja vastu 18 on assamblee langetanud otsuse, et reglemendi tekstis moodustab preambula variant A.

Härra Peet Kask, palun jätkata, arvestades seda, et üks nendest küsimustest, millega olid seotud järgnevad, on otsustatud. Palun!

P. Kask

Järgmisena palun hääletada Kaido Kama teist ettepanekut, mis puudutab § 7 lõiget 4. Tema ettepanek on jätta ära kaks viimast lauset enne märkust, millele meie lisame, et sel juhul jätta ära ka märkus. Seega läheb hääletamisele ettepanek, et § 7 lõikes 4 jäetakse ära kaks viimast lauset pluss märkus.

Juhataja

Hääletamisele läheb kolleeg Kama ettepanek. Palun hääletame! Aitäh! 24 poolthääle ja 16 vastuhäälega on otsustatud kolleeg Kama ettepaneku kasuks.

Enne kui läheme edasi, on mul siiski palve, et härra Kask loeb ette, millises sõnastuses on assamblee otsustanud vastu võtta § 7 lõike 4. Palun!

P. Kask

Praegu on § 7 lõige 4 järgmises sõnastuses (ma ütlen, et praegu veel on, sest läbi on hääletamata üks ettepanek selle paragrahvi kohta): "Pärast eksperdihinnangute läbiarutamist ja vajalike paranduste tegemist komisjonides ja Põhiseadusliku Assamblee istungil annab Põhiseadusliku Assamblee põhiseaduse eelnõu ülemnõukogule esitamiseks rahvahääletusele." Ma otsin nüüd üles ettepaneku, mis käib sama paragrahvi kohta. See on Kalle Jürgensoni ettepanek, mille kohaselt sõnastus muutub. Eelnõu ei esitata ülemnõukogule, vaid kogu tekst kõlab siis nii: "Pärast eksperdihinnangute läbiarutamist ning vajalike paranduste tegemist komisjonides ja Põhiseadusliku Assamblee istungil ..."

Juhataja

Härra Kamal on käsi püsti ja väljakujunenud reeglite järgi tähendab see seda, et ta soovib protseduuri kohta teha oma märkuse. Kolleeg Kama, palun!

K. Kama

Minu ettepanek lõike 4 kohta (kui härra Jürgenson lähtus eeldusest, et alguses preambula küsimuses otsustatakse variandi B kasuks) oleks, et kui keegi assamblee liikmetest seda eraldi ei nõua, siis seda küsimust mitte hääletamisele panna. Kas härra Jürgenson nõustub minuga?

Juhataja

Härra Jürgenson, palun, teie seisukoht!

K. Jürgenson

Ma olen sellega nõus. Vastasel juhul tekib vastuolu nende punktide ja preambula vahel.

P. Kask

Aitäh! Seega jääb § 7 lõige 4 sellises sõnastuses, nagu ma ette lugesin.

Järgmisena läheb hääletamisele härra Mälli ettepanek, mille kohaselt § 1 kannaks pealkirja "Töökeel, tööaeg ja töötasu" ning sinna lisataks esimese lõikena järgmine tekst: "Põhiseadusliku Assamblee töökeel on eesti keel."

Juhataja

Ettepanek on tehtud teatavaks, palun hääletame! Aitäh! Härra Mälli ettepaneku poolt oli 30 assamblee liiget, 8 olid vastu. Seega on see ettepanek läbi läinud. Ma palun, et härra Kask loeks jälle ette redaktsiooni, mille kasuks assamblee otsustas.

P. Kask

Paragrahv 1 kannab nüüd nimetust "Töökeel, tööaeg ja töötasu". Tema esimene lõige kõlab järgmiselt: "Põhiseadusliku Assamblee töökeel on eesti keel." Ja järgmised lõiked muudavad oma numeratsiooni, lähevad ühe võrra suuremaks.

Töökeele kohta on veel Viktor Korrovitsi ettepanek. Tema sõnastus oli: "Assamblee toimub riigikeeles nii istungjärgudel kui ka komisjonides. Riigikeeles tuleb esitada ka kõik projektid ja parandusettepanekud." Kas härra Korrovits on nõus juba hääletatud tekstiga või nõuab ta oma ettepaneku läbihääletamist? Ettepanek on siis veel kord ümber sõnastada § 1 lõige 1, mis praegu kõlab nii: "Põhiseadusliku Assamblee töökeel on eesti keel." Uus sõnastus: "Assamblee toimub riigikeeles nii istungjärgudel kui ka komisjonides. Riigikeeles tuleb esitada ka kõik projektid ja parandusettepanekud."

Juhataja

Härra Korrovitsi ettepanek on tehtud teatavaks, palun hääletada seda ettepanekut. Aitäh! 6 poolt- ja 27 vastuhääle tõttu ei leidnud see ettepanek toetust.

P. Kask

Järgnevalt panen hääletusele härra Korrovitsi teise ettepaneku: panna § 7 algusesse uus lõige "Assamblee istungjärgudel ja komisjonides on kvoorumiks 50% nimekirjas olevatest liikmetest."

Juhataja

Härra Korrovitsi ettepanek on teile ette loetud, palun hääletame seda ettepanekut. Tänan! 10 poolt- ja 29 vastuhääle tõttu ei leidnud see ettepanek toetust.

P. Kask

Järgmisena võiks hääletusele panna Enn Tarto ettepaneku põhiseaduse eelnõude esitamise tähtaja pikendamise kohta 1. oktoobrini. See käib § 6 lõike 1 kohta.

Juhataja

Panen härra Tarto ettepaneku hääletamisele. Palun hääletame! Aitäh! 33 poolthääle ja 8 vastuhäälega on Enn Tarto ettepanek võetud reglemendi teksti. Palun, härra Kask, lugege see ettepanek ette, kuid enne on käsi püsti härra Järlikul. Palun!

R. Järlik

Kuidas muutub sellisel juhul § 6 lõike 1 viimane lause, mis kuupäev sinna jääb?

P. Kask

3. oktoober. Mul ei ole küll kalendrit käepärast, ma loodan, et kolmas on reede.

Juhataja

Palun hetkeks tähelepanu ja härra Kasel palun ette lugeda tekst, mis vastab härra Tarto ettepanekule, mida assamblee toetas. Palun tähelepanu, kuulame teksti, mis jääb reglementi!

P. Kask

Paragrahvi 6 lõike 1 tekst on järgmine: "Põhiseaduse eelnõusid saab Põhiseadusliku Assamblee juhatusesele esitada 1. oktoobrini. Eelnõu esitab Põhiseadusliku Assamblee liige või liikmed. Juhatus teatab esitatud eelnõudest Põhiseadusliku Assamblee täiskogul. Tähtjaks esitatud eelnõud, samuti ekspertkomisjoni hinnang nende kohta jagatakse kõigile Põhiseadusliku Assamblee liikmetele esimesel võimalusel, kuid mitte hiljem kui 4. oktoobri istungiks."

Juhataja

Aitäh! Jätkame hääletamisega.

P. Kask

Järgmine on Sirje Endre ettepanek lisada uus paragrahv. Sellel ei ole pealkirja. Kas Endre ei teeks ettepanekut ka pealkirja kohta?

S. Endre

Austatud Peet Kask! Minu ettepanek oleks anda paragrahvile selline pealkiri – "Põhiseadusliku Assamblee fraktsioonid".

P. Kask

Seega on ettepanek lisada uus § 3 järgmises sõnastuses: "Põhiseadusliku Assamblee fraktsioonid. Lõige 1. Põhiseadusliku Assamblee liikmed võivad ühineda fraktsioonidesse. Lõige 2. Iga fraktsioon otsustab ise oma töökorralduse."

Juhataja

Proua Endre ettepanek on ette loetud, panen selle hääletamisele. Poolt 19, vastu 25. Ettepanek ei leidnud toetust.

P. Kask

Järgmine on härra Rumesseni ettepanek lisada §-le 1 uus lõige, see on siis lõige 6. Nimelt: "Põhiseadusliku eelnõu lõpliku tähtaja otsustab Põhiseadusliku Assamblee täiskogu." Me esinesime selgitusega selle kohta, kuidas seda tähtaega muuta praeguse töökorralduse järgi. Härra Rumessen nõudis ettepaneku hääletamisele panekut.

Juhataja

Hääletamisele läheb härra Rumesseni ettepanek. Käsi on püsti proua Aaskivil. Palun!

Ü. Aaskivi

Lugupeetud juhataja! Härra Kama siin juba mainis, et küsimused, mida on eespool esitatud küsimustega seoses hääletatud, ei kuuluks enam hääletamisele. Aitäh!

Juhataja

Aitäh selle märkuse eest! Kommentaariks annan sõna Peet Kasele.

P. Kask

Ka minu arvates tekiks selle ettepaneku vastuvõtmisel vastuolu. Kui juhataja nõustub, siis me seda ettepanekut hääletamisele ei pane.

Juhataja

Härra Rumessen! Kas need argumendid, mis esitati, on veenvad? Juhatus otsustas, et lähtudes Vardo Rumesseni nõudest hääletada tema ettepanekut, hääletatakse ka seda ettepanekut. Palun, hääletame Vardo Rumesseni ettepanekut! Aitäh! Poolt 15, vastu 29. Ettepanek ei leidnud toetust.

P. Kask

Ja viimane hääletusele minev ettepanek on härra Runneli ettepanek sõnastada § 5 lõige 7 järgmiselt: "Juhatajal on õigus katkestada kõne, kui see ei käsitle päevakorraküsimust."

Juhataja

Härra Runneli ettepaneku sisu on esitatud, palun hääletame! Poolt 18, vastu 26. Ettepanek ei leidnud toetust.

Kas kõik ettepanekud on kas heaks kiidetud või läbi hääletatud?

P. Kask

Minu arvates on nüüd kõik ettepanekud, mille hääletamist nõuti, läbi hääletatud. Kui kellelgi on proteste, kui keegi arvab teisiti, siis ta peaks sellest kohe märku andma. Minu arvutuste järgi on kolm muudatusettepanekut vastu võetud ja mul on ettepanek kogu reglement koos nende kolme muudatusega hääletusele panna. Ja muidugi ka nende muudatustega, millega komisjon nõustus.

Juhataja

Kuivõrd ei ole proteste, siis me saame hääletamisele panna reglemendi projekti nende täienduste ja muudatustega, mis on otsustatud täna siin saalis või mida aktsepteeris reglementitöögrupp.

Kas kõigil on selge, millist teksti me hääletame? Niisiis, hääletame reglemendi projekti koos nende täienduste ja muudatustega, mis me täna saalis otsustasime. Palun hääletame! 36 poolthäälega on otsustatud kehtestada Eesti Vabariigi Põhiseadusliku Assamblee reglement ja meil tuleb alates praegusest momendist hakata sellest juhinduma.

Aitäh reglemendi projekti autoritele, eeskätt proua Pärnastele ja härra Kasele! Esimene päevakorrapunkt on ammendatud ja me saame asuda teise päevakorrapunkti juurde.

Me oleme teinud mitmeid lühikesi vaheaegu, kuid palunud neid kasutada tööks. Põhiseaduslik Assamblee on seetõttu kestnud kaks tundi ja 20 minutit. Meie vast kehtestatud reglemendi järgi oleks pidanud juba tegema vaheaja. See tuleks teha nüüd. Kui te aktsepteerite seda, et vaheajad olid töövaheajad, siis juhatus võtab endale õiguse teha pooletunnine vaheaeg.

Vaheaeg

Juhataja

Lugupeetud kolleegid! Vaheajaks mõeldud aeg on lõppenud. Palun võtke istet! Teeme kohaloleku kontrolli. Kohal on 39 Põhiseadusliku Assamblee liiget.

Jätkame teise päevakorraküsimusega: Eesti Vabariigi põhiseaduse eelnõu tutvustamine.

Ettekandja on Jüri Raidla. Meil on härra Raidlaga selline kokkulepe, et täna esitatakse teile

ettekande esimene pool selle ühe eelnõuprojekti alusel. Mis puudutab eelnõu teksti, siis selles osas jätkab härra Raidla ettekannet nädala pärast. Ettekande järel on võimalik esitada härra Raidlale küsimusi nende üldiste aluste kohta, millest tänases ettekandes juttu tuleb. Nädala pärast, härra Raidla ettekande teise poole ärakuulamise järel on võimalik võtta sõna ja jätkata härra Raidla ettekande arutamist. Ettekande esimese poole esitamiseks on aega 45 minutit. Härra Raidla, palun!

J. Raidla

Lugupeetud juhataja! Austatud Põhiseadusliku Assamblee liikmed! Meie muutuv ja heitlik maailmas on midagi, mis on vääramatu ja aegumatu, mis on jagamatu ja võõrandamatu. On midagi, mis ei teki ega kao, vaid on ürgselt katkematu ning mis kuulub sellele, kellele ta kuulub. Ta on ühiskonna ja tema arengu kõrgeimaks väärtuseks ka siis, kui kõigi ja kõige vabadus on muudetud fiktsiooniks ning tikutulegagi otsides ei leia üles demokraatiat. Tema nimeks on enesemääramise vääramatu õigus, mis on sama kustutamatu kui rahva tung iseseisvuse järele. Eesti rahvas määras oma riikluse 1918. aastal. Sel puhul ilmutatud "Manifestis kõigile Eestimaa rahwastele" öeldi nõnda: "Eesti rahvas ei ole aastasadade jooksul kaotanud tungi iseseisvuse järele. Põlwest põlwe on temas kestnud salajane lootus, et hoolimata pimedast orjaööst ja võõrast rahvaste vägiwallawalitsusest, veel kord Eestis aeg tuleb, mil "kõik piirud kahel otsal lausa lööwad lõkendama" ja et "kord Kalev koju jõuab oma lastel õnne tooma". Nüüd on see aeg käes."

Täna on see aeg jälle kord käes. Küll tahaks loota, et neidsamu sõnu ei peaks keegi kord tulevikus uuesti lausuma. Küll tahaks loota, et need sõnad oleks meie väarika mineviku pärisosaks, ja ei midagi enamat. Et see nõnda võiks sündida, peab meie täna alustatav töö Eesti Vabariigi põhiseaduse kallal olema nõnda viljakas ja tulemusrikas, et miski tema alusel toimivat Eesti riiki murda ei suudaks. Nii nagu varasemaidki Eesti Vabariigi põhiseadusi tehti olevate ja tulevate põlvete tarvis, nii tehakse praegugi sama tööd olevatele ja tulevatele põlvetele. Me jõudsime siia ajaloolisesse Riigikogu saali erinevaid teid pidi. Siia tuldi läbi Hirvepargi, loomeliitude ühispleenumi ja laulva revolutsiooni, siia tuldi läbi ülemnõukogu ja Eesti Kongressi, siia tuldi läbi erakondade ja rahvaliidumiste. Siia on tuldud läbi vaeva- ja vaidlusterikka teoreetilise ja praktilise ettevalmistustöö, et anda oma osa põhiseaduse sünniloosse. Siin saalis ja saali ümber on tööd veel paljudele, enne kui põhiseadus võib läbi rahva tahteavalduse saada Eesti Vabariigi põhiseaduseks. Ja kui see tõesti peaks sündima 24. veebruaril 1992. aastal, oleks üks ajalooring Eestimaa, tema rahva ja riigi jaoks täis saanud. Siis võiks Eesti lõplikult minna oma teed. Minna teed, mis on õigluse, õiguse ja vabaduse tee, mis on demokraatia ning rahvavõimu tee. Selle tee näitas meile kätte 1918. aasta; selle tee õigsus leidis taaskinnitamist 1991. aasta 3. märtsi rahvahääletusel. See on eesti rahva riikliku olemise

järjepidevuse tee, mida kannab endas nii tähelt kui ka vaimult teile peatselt tutvustatav Eesti Vabariigi põhiseaduse eelnõu.

Vaba rahva suurima võimu väljenduseks on õigus luua ja vastu võtta riigi põhiseadus, mis on piiriks ja aluseks kõigile teistele seadustele, valitsusvõimudele ja kohtutele, rahvale oma sotsiaalse ja majandusliku olemise korraldamisel. Seetõttu ei saa põhiseadust ja tema konstruktsioone kuskilt laenata. Nad peavad välja kasvama rahva minevikust, olevikust ja tulevikukavadest.

Põhiseadus on riigi alustugi ja juhtnõör kõigile teistele seadustele. Vormilt tundub põhiseadus üsna tavalise seadusena, ometi sisaldab ta oma sisus praktiliselt kõigi teiste seaduste juhtideid. Professor Jüri Uluots kinnitas: "Põhiseadus on niisugune arhitektuuriline kunstiese, mis peab kõik vastavas ehituses olevad ruumid kujundama üheks ehituslikuks tervikuks." Olla vundament ja korrastaja – selles seisneb põhiseadusliku arhitektuuri, tema kõiki ja kõike haarav roll ühiskonnas. See on roll, mida mittetoimivad põhiseadused ealeski kanda ei saa.

Autorite grupp, kes on esitanud teile käsitletava põhiseaduse eelnõu, on koos ekspertidega töötades lähtunud järgmistest põhimõtetest.

1. Eesti rahvas ei saa teha ega peagi tegema oma uut põhiseadust tühjale kohale. Põhiseadus kui rahva elu alg- ja põhikorraldus ulatub tagasi nii lähemasse kui ka kaugemasse aega. Põhiseaduse algallikaks on rahva olemise viis ja traditsioonid, mitte aga poliitikute ja õigusteadlaste reaalsest minevikust, olevikust või rahva tulevikukavadest kõrgemal seisvad konstruktsioonid. Eesti rahvas on Läänemere kallastel maad harinud ja kultuuri arendanud enam kui viis tuhat aastat. Antud tõsiasjas sisaldub suurem osa meie rahvuse põhitavadest. Seda ei pea me põhiseaduse tegemisel mitte unustama. Veelgi enam – antud tõsiasjast tulenevad mõningad otsesed ettekujutused meie uue põhiseaduse jaoks, puudutagu see siis Eesti Vabariigi territooriumi, rahvuse ja tema kultuuri kaitset või paljusid muid küsimusi. Rahva vabaduse kestmise nimel ei ole poliitikud ja teadlased oma otsustes hoopiski mitte vabad. Need otsustused on determineeritud rahva arenguloogika iidsete reeglitega.

Eesti Vabariigi uus põhiseadus peab kujunema sillaks mineviku ja tuleviku vahel, mille sambad saavad toetuda tänase päeva otsustavusele ja järjekindlusele.

2. Eesti Vabariigi põhiseadus on seda tugevam ja töökindlam, mida enam ta on 1920.–1940. aastatel kujunenud õiguslik-poliitilise kultuuri ja traditsiooni kandja ning edasiarendaja. Meil ei ole põhjust häbeneda oma eelmise vabadusperioodi kahte põhiseadust: ühte 1920. aastast ja teist 1937. aastast. Nende seaduste analüüs ja ekspertiis kinnitavad, et tegemist oli hea kvaliteediga põhiseadustega. Pealegi on need põhiseadused meie iseseisvuse kujunemise ja arenemise õiguslikeks tunnismesteks ning riikluse fikseerimise alustaladeks. Seda vaatamata sellele, et kõrvuti ühisega on neis põhiseadustes ka palju erinevat.

Uue põhiseaduse väljatöötamisel on möödapääsmatult vajalik tegeleda 1920. ja 1937. aasta põhiseaduste uurimise ja hindamisega. Kui vaja, vaatame probleeme ka kriitilise pilguga. Täna kulub meile marjaks ära igasugune kogemus. Me peame puhtpragmaatilistel kaalutlustel hindama, millised seadusandlikud konstruktsioonid osutusid töökindlaks ja millised mitte, vaatamata neis sisalduvale mõtteilule; me peame fikseerima, millised põhiseadustesse programmeeritud vastuolud viisid elu edasi ja millised seda takistasid; me peame lõplikult selgusele jõudma, mida üle võtta ja mida mitte võtta. Ilmselt on selge, et me ei pea mitte sattuma 1920. aasta põhiseaduse lõputusse idealiseerimisse nagu ka sama lõputusse krampi 1937. aasta põhiseaduse hindamisel. Ka 1933. aasta põhiseaduse muutmise seaduse vaatamisel ei pea meie silmad hirmust suureks minema, kuigi me seda lähtealuseks võtta ei saa – liiga suur oli autoritaarsuse oht, mis temasse programmeeriti.

Suur osa vajaminevast tarkusest on Eesti Vabariigi varasemates põhiseadustes olemas. Eesti Vabariigi 1920. aasta põhiseaduse § 27 ütles, et "Riigivõimu kõrgemaks teostajaks Eestis on rahvas ise oma hääleõiguslike kodanikkude näol", § 29 aga kinnitas, et rahvas teostab riigivõimu: 1) rahvahääletamise, 2) rahvaalgatamise ja 3) Riigikogu valimise teel. Sama seaduse § 32 kohaselt kuulus Riigikogu laialisaatmisele, kui rahvas lükkas Riigikogu poolt vastu võetud seaduse rahvahääletusel tagasi. Nii tasakaalustati parlament rahvaga – mis tahes seaduse arutamisel pidi parlament arvestama rahva eeldatava arvamusega, kui ei tahetud riskida võimalusega saada laiali saadetud. Riigikogu poolt vastu võetud seadused jäeti välja kuulutamata (s. t. seadus ei hakanud kehtima), kui seda nõudis üks kolmandik Riigikogu koosseisust. See tähendas ka opositsiooni jaoks reaalselt tegevusvälja.

Olgu märgitud, et 1920. aasta põhiseadus oli tervikuna orienteeritud rahva vahetule demokraatialle ning käsitles tegelikult rahvast ennast spetsiifilise riigiorganina. Riigivõimu arengus ta stabiilsust ei kindlustanud, küll aga andis Eesti ühiskonnale demokraatiakooli. Huvitav on märkida, et ka 1920. aasta põhiseaduse väljatöötamisel oli ühe variandina kõne all presidendi institutsiooni sissetoomine. See samm jäi vasakpoolsete poliitikute survele tegemata. Ilmselt mängis suurt rolli vasakpoolsete südamesoov igal pool läbi suruda võrdsustamine, ükskõik kui kunstlik see ka ei tunduks. Eesti Vabariik jäi aga ilmselt ilma põhiseadusest, mis oluks mitte ainult eeskujulikult demokraatlik, vaid ka järgimisväärselt efektiivne.

1937. aasta põhiseadus ei olnud nii demokraatlik kui 1920. aasta oma, kuid vajalikud tasakaalumehhanismid olid selleski põhiseaduses olemas. Põhiline tasakaalustaja seadusandliku ja täidesaatva võimu vahel oli 1937. aasta põhiseaduse järgi president. Vastavalt 1937. aasta põhiseaduse §-le 96 kuulutas seadused välja Vabariigi President ning põhiseaduse § 100 järgi ei hakanud ükski seadus kehtima Vabariigi Presidendi poolt tehtud väljakuulutamise otsuseta. Vabariigi Presidendil oli õigus riiklikel kaalutlustel jätta välja kuulutamata Riigikogu poolt vastu

võetud seadus, andes selle Riigikogule uueks arutamiseks ja otsustamiseks. Kui Riigikogu võttis teistkordselt arutamisel seaduse vastu, siis pidi reeglina president selle ka välja kuulutama. Tõsi, presidendi käsutusse jäid kaudsed hoovad, millega ta sai parlamendile survet avaldada.

Suur oli presidendi roll parlamendi ja valitsuse omavahelisel tasakaalustamisel. Teatavasti võis Riigikogu avaldada oma otsusega valitsusele umbusaldust. President võis selle otsuse põhjal valitsuse erru saata, kuid sama hästi võis ta välja kuulutada ka uued parlamendivalimised. Kui valitakse uus parlament ning ta avaldab samale valitsusele veel kord umbusaldust, saadab president valitsuse erru ja moodustatakse uus valitsus. Võimud olid seatud omavahel tasakaalu. Hinnangud Eesti Vabariigi 1920.–1940. aastate põhiseadustele on loomulikult erinevad. Nende seaduste põhjalikum analüüs nõutaks siinkohal liigselt aega ja ruumi. Lühidalt, Eesti Vabariigi varasemate põhiseaduste hindamisel peame lahti saama 1) 1920. aasta põhiseaduse kunstlikult ülepingsutatud idealiseerimisest, 2) kabuhirmust 1933. aasta põhiseaduseparanduste suhtes ja 3) kramplikkusest 1937. aasta põhiseaduse analüüsimisel. Eesti Vabariigi 1920.–1940. aastate põhiseadused on sobivad lähtealused uue põhiseaduse väljatöötamisel. Sellisena on edukalt rakendatav ka õigusliku järjepidevuse idee. Muidugi piirini, kus katsed seda ideed mehhaaniliselt rakendada ei vii idee enda käsitlust õiguspoliitilise nonsensini. Lubamatu oleks aga ka selle põhimõtte mõtlematu hülgamine ja Eesti asetamine NSV Liidust väljaastumise seaduse mõjuvälja.

Lähtudes Eesti Vabariigi põhiseaduste tähest ja vaimust ning tänase päeva reaalsest olukorrast, peaks Eesti Vabariigi uue põhiseaduse piltlikult väljendades ehitama 1920. aasta ja 1937. aasta põhiseaduste vahele. 1933. aasta põhiseaduse muudatusi ei saa alusena arvesse võtta neis valitseva ilmse autoritaarse suundumuse tõttu.

Tõsi, kõigi Eesti Vabariigi põhiseadustes sisalduvate mehhanismide rakendamisel uues põhiseaduses tuleb arvestada, et aeg on edasi läinud ning Eesti ühiskonna struktuur on oluliselt muutunud. Seetõttu tuleb tollastesse mehhanismidesse ka vajalikud korrektiivid sisse viia. 1920. aasta andis Eestile põhiseaduse, mis oli eeskujulikult demokraatlik, kuid suhteliselt ebastabiilse riigivõimuga. 1937. aasta andis Eestile põhiseaduse, mis oli suunatud efektiivse riigivõimu loomisele, püüdes võimalust pidi säilitada kogutud demokraatiatraditsioone. 1992. aasta peaks andma Eestile põhiseaduse, kus on ühitatud eeskujulik demokraatia riigivõimu vajaliku efektiivsusega ning kus on arvesse võetud rahvusvahelise õiguse enam kui poole sajandi pikkune areng.

Kõik eelöeldu peaks kinnitama, et meil puudub vajadus siseneda meile kaugetesse ja sageli ka võõrastesse õiguslik-poliitilistesse koolkondadesse. Kopeerimine ei ole meie tee. Loomulikult me peame neid koolkondi teadma ja tundma, me peame kasutama seda arenguvilja, mida need koolkonnad on maailmale andnud. Põhiseaduse konstrueerimisel peaksime aga jääma Eesti

Vabariigis väljakujunenud koolkonna baasile.

3. Eesti Vabariigi põhiseaduse vastuvõtmine tugineb enesemääramise vääramatule õigusele. Eesti rahvas realiseeris oma enesemääramise õiguse 1918. aastal. Ometi tugineb ka uue põhiseaduse vastuvõtmine sellele õigusele, mida keegi ei saa rahvalt võõrandada mis tahes tingimustel. Enesemääramise õigus on rahva arusaamises püsinud õigusena, mille järgi ta on õigustatud oma maad valitsema ja iseseisvalt oma elukorda looma. Enesemääramise õiguse elaval alusel kannab rahvas oma riiki edasi.

4. Eesti Vabariigi põhiseadus peab toetuma riikliku kestvuse põhimõttele. See on konstruktsioon, mis õigusliku järjepidevuse nime kandes on leidnud pidevat viljelemist Eesti Kongressi poolt. Kuigi see idee pole mitte kõigi poolt olnud toetatud, peame täna tõdema, et just nimelt riikliku kestvuse konstruktsioon tõi Eestile rahvusvahelise edu meie iseseisvumisprotsessis. Eesti Vabariigi Ülemnõukogu otsus "Eesti riiklikust iseseisvusest" 20. augustist 1991 kutsus maailma riike taastama diplomaatilised suhted Eesti Vabariigiga. Meie taotlus ei kõlanud kurtidele kõrvadele – kümned riigid on Eestit tunnustanud. Juba mitmendat päeva lehvib Eesti Vabariigi riigilipp ÜRO peakorteri ees.

Eesti Vabariigi riiklik kestvus väljendub teile esitatud eelnõu tähes ja vaimus. Et täht ja vaim oleks põhiseaduses omavahel seotud, apelleeritakse juba põhiseaduse sissejuhatuses rahva vankumatule tahtele kindlustada ja edasi arendada 24. veebruaril 1918. aastal välja kuulutatud Eesti Vabariiki. Olgu see juba sissejuhatavalt tunnusmärgiks Eesti Vabariigi *de iure* kestvusest kogu okupatsiooniperioodil.

Ma loodan, et mehhaanilise järjepidevuse teooria pooldajad on mõistnud selle kontseptsiooni nõrkust. Kui see on nii, siis pole mul vaja selgitada, et ükski õigusakt, isegi põhiseadus mitte, ei ole riikliku kestvuse piisav kandja. Kui see aga nii pole, pean lisama, et riikliku kestvuse piisav ja ainus absoluutne kandja on kodanikkond. Põhiseaduse kehtivus ja kestvus väljendab vaid riiklikku kehtivust, ei enam, tema kandjaks on aga kodanikkond, kelle õiguseks on kõigi seaduste, ka põhiseaduse muutmine.

5. Eesti Vabariigi põhiseadus peab järgima tsiviilühiskonna ja õigusriigi ülesehitamise eesmärki. Ühiskondlike suhete keskmesse asetatakse kodanik ja isiksus. Mitte inimene pole riigi jaoks, vaid riik on inimese jaoks. Riigiorganitekeskne ühiskonnakorraldus peab asenduma isiksusekeskse ühiskonnakorraldusega. Põhiseaduse eelnõu, tõstes esiplaanile inimese, toob ta välja kollektiivi varjust. Inimese ja riigi vahelisi suhteid iseloomustab eeskätt see, et inimene ise realiseerib oma võimeid, vaimset ja füüsilist potentsiaali, milleks riik on kohustatud looma tingimused. Areng hakkab eelnõu järgi toimuma kollektivismilt liberalismile, mis on Eesti talupojale nii omane olnud. Eelnõu püüab piiritleda riikluse määra ühiskonnas ja anda avarust tsiviilühiskonna arengule.

Eelõeldu on lihtne ja mõistetav. Ometi on eelõeldu ülimalt aktuaalne pärast 50 aastat ENSV-d. Helsingi protsessi ja ÜRO täieõigusliku liikmena on meie püha kohus tagada täies mahus inimõigused ja järgida üldtunnustatud rahvusvahelise õiguse norme. Et me seda kõike tõesti soovime teha nii sõnas kui ka teos, kinnitab eelnõu § 2.

Inimõigused ja nende tagamine on Eesti jaoks midagi märksa rohkemat kui kaasaegsuse probleem. Kui soovite lausa pragmaatilist lähenemist – see on Eesti jaoks kodurahu probleem. On täiesti selge, et nagu iga teinegi ühiskond hakkab ka Eesti ühiskond jagunema kodanikeks ja mittekodanikeks. Seejuures on mittekodanike hulk Eestis suhteliselt suur. Kollases propagandas segatakse aga kaks nähtust teadlikult ära: kodanikuks mitteolemine samastatakse inimõiguste jalge alla tallamisega. See on kõige valelikum demagoogia Eesti riigi vastu. Ma olen sügavalt veendunud, et Eesti Vabariik võtab ka põhiseaduslikus korras endale kõigi eestimaalaste inimõiguste kaitse. Sõltumata rahvusest! Seda vaatamata 50-aastasele kõige räigemale inimõiguste rikkumiste jadale, mida pole aga korda saatnud üks või teine rahvas või rahvus, vaid meid okupeerinud riik. Meie vastus sellele mustale inimõiguste ajaloole on riiklik ja seadusandlik austus inimõiguste vastu Eestis nüüd ja tulevikus.

Tsiviilühiskonna kõrgeim väärtus on inimene. Tsiviilühiskonnale vastava õigusriigi ülimalaks eeskirjaks on põhiseadus ja seadused. Põhiseadus ja seadused on õigusriigis kõrgeim juhis kõigile – ka neile, kes põhiseaduse ja seadused vastu võtavad. Ka rahvas, võttes rahvahääletusel vastu põhiseaduse, allutab nii tervikuna iseenda kui ka iga indiviidi põhiseaduse toimele. Põhiseadus on õigusriigi aluste alus. Üks riik saab õigusriigina püsida vaid siis, kui põhiseadus on stabiilne; kui põhiseadus pole manipuleeritav; kui põhiseadus pole muudetav ambitsioonide nimel vaid hetke-eesmärke järgides.

Põhiseadus peab olema võimeline end ise kaitsma. Seetõttu saab põhiseaduse muutmise korda, mis seisab põhiseaduses endas kirjas, muuta ainult põhiseaduse muutmiseks ettenähtud korras. Uue põhiseaduse kaudu riigi muutmisel seadusekeskseks on ainsaks meetodiks desovetiseerida Eesti riik ja ühiskond. Üksikaktsioonidega, ükskõik kui kärarikastega, siin märkimisväärset edu ei saavuta. Ühiskonna vabastamiseks möödunud aastakümnete taagast on vaja midagi märksa rohkemat. See "rohkem" on Eesti riiklikus korralduses meelevaldsete alluvussuhete asendamine ainult seadusjärgsete suhetega. Antud eesmärki taotlevad nii eelnõu vaim tervikuna kui ka otseselt tema normid.

Koos õigluse, õiguse ja vabaduse ideega, mis eelnõusse sisse programmeeritud, on viidud miinimumini alluvusvahekorrad kõigil tasanditel.

6. Eesti Vabariigi põhiseaduse eelnõu on üles ehitatud rahvavõimu põhimõttele. Kahtlemine selles, et rahvas kannab kõrgeimat võimu, tundub meile mitte ainult lühinägelik, vaid demokraatlikus riigis lausa amoraalne. Rahvas on ainus esmane suveräänsuse kandja. Rahvas on

ka ainus esmane riigivõimu kandja. Kõik ülejäänud riigiorganid tegutsevad rahvalt saadud kas otsese või kaudse mandaadi alusel. Seda kinnitab eelnõu esimene paragrahv, kus sätestatakse, et rahvas on kõrgeima riigivõimu kandja Eestis.

7. Rahvavõimu alusel korraldatud riigivalitsemine eeldab võimude lahususe ja tasakaalustatuse põhimõtte rakendamist. Riigiõiguse jaoks on see sama tuttav kui iidne ütlus, et kõik teed viivad Rooma. Me peame otstarbekaks nii tänase päeva olukorda kui ka Eesti Vabariigi erinevaid traditsioone arvestades rakendada mõõduka parlamentarismi ja mõõduka presidentaalsuse ühendamist. Sel viisil on võimalik täpselt piiritleda parlamendi, valitsuse ja presidendi pädevus. Me loeme oma ülesandeks piiritleda nende pädevus selliselt, et mitte ühegi institutsiooni kätte ei koonduks üleliia suur võimuannus ning et nad kõik oleksid varustatud põhiseaduslike mehhanismidega üksteise tasakaalustamiseks. Küsimus seisneb siin mitte ühe või teise riigiorгани ülesannete, õiguste ja kohustuste loetelus, vaid nende realiseerimise viisides ning vormides. Parlament, valitsus ja president on viidud üksteisest sõltuvusse: üks teeb ettepaneku, teine otsustab ja kolmas realiseerib, neljas teostab järelevalvet. Nii välditakse ühe või teise organi domineerimist. Võib eeldada, et just taolisel viisil toimides on võimalik minimeerida autoritaarse juhtimise teke nii läbi anarhia kunstliku loomise kui ka põhiseaduslike hoobade kasutamise.

8. Kohus peab olema kolmas ja sõltumatu võim, kes allub ainult seadusele. Veelgi enam, kohus on varustatud spetsiaalsete volitustega, mis võimaldavad tal kasutada oma protsessuaalseid meetodeid riigivõimu- ja -valitsemisorganite tasakaalustamiseks.

Et kõik eelöeldu ei jääks ainult arutluseks, viitan siinkohal eelnõu neljandale paragrahvile, kus toodud põhimõtted õigusnormi kuivas keeles kirjas seisavad.

On arusaadav, et uue põhiseadusega peab minevikku jääma Nõukogude kohus. Kohus peab muutuma repressiivorganist, mida pea kõik mõistlikud inimesed on alateadvuslikult kartnud, seaduskuuleka kodaniku kaitseorganiks. Kohus kaitseb kõiki kõigi ja kõige eest, kui vaja, tihti peale eriti ka riigi ja ametnike eest. Ka inimõigused peavad leidma nüüd ja edaspidi kohtuliku kaitse.

Eraldi teave, mis samuti seondub kohtuga, on meie põhiseaduse konkreetsuse aste. On tõsi, et paljude normide sõnastamisel seaduseelnõus tuleb ette tõsiseid raskusi ainuüksi seetõttu, et meil puudub kaasaegne empiiriline materjal. Mõningail juhtudel, näiteks riigikaitseküsimuste reguleerimisel, oleme aga faktiliselt olukorda silmas pidades peaaegu nullseisus. Ometi ei tohiks põhiseadus jääda liialt üldsõnaliseks, nii nagu ei tohiks tema määrused ka liialt laialdaseks paisuda. Igal juhul peaks põhiseadus saavutama sellise konkreetsuse astme, mis tagaks tema rakendatavuse kohtus. Eriti aktuaalne on põhiseaduse kohtus rakendatavuse nõue juhtudel, kui seadustes esineb lünk. Ilmselt on vaja täiendavat selgitamist, et taolisi seaduste lünkasid saab

meil järgneva aastakümne vältel esinema üsna ohtrasti. Lüngad kaovad meil sedavõrd, kuivõrd täiustub Eesti Vabariigi seaduste süsteem. Meil seisab ees kümnete ja sadade, isegi tuhandete seaduste ja muude normatiivaktide väljatöötamine. Kõiki neid peab katma põhiseadus.

9. Eesti Vabariigi põhiseadus peab arvestama tõsiasja, et Eesti omab väga pikaajalisi omavalitsuslikke traditsioone. Ei tohi mitte unustada, et Eesti iseseisvus kasvas käesoleva sajandi algul välja tugevast omavalitsusest. Omavalitsus on Eestile olnud traditsiooniline nii lähemas kui ka kaugemas minevikus. Olgu märgitud, et ühiskonna riiklik korraldus on ajaloos Eestile suhteliselt uus, samal ajal kui omavalitsuslik korraldus on endale teed rajanud läbi aastasadade. Pole küll kuskil tõestatud, kuid omavalitsusliku alge tugevus meie ühiskonnakorralduses on olnud ilmselt üks faktor, mis on lubanud Eestil ajaloo keeristormides üldse püsima jääda. Omavalitsuste nii kaudne kui ka otsene riigikeskseks muutmine peaks meie arvates saama välistatud.

Austatud Põhiseaduslik Assamblee! Autorite grupp ekspertide osavõtul esitab teile arutamiseks Eesti Vabariigi põhiseaduse eelnõu, mille koostamisel on püütud järgida eelnevalt kirjeldatud põhimõtteid ja mõistagi palju teisi, märksa detailsemaid printsiipe. Ilmselt selgus juba ka ettekande esimesest osast, et eelnõu lähtealuseks olid Eesti Vabariigi 1920. aasta ja 1937. aasta põhiseadused ning paljud teised tolle aja riigiõiguslikud aktid. Kõigi märgitud põhiseaduste ja seaduste analüüsimisel kõrvutati neid kultuurriikide kaasaegsete konstruktsioonide ja muude riigiõiguslike aktidega. Käesolevas eelnõus on kasutatud (sageli aga mitmed konstruktsioonid lausa sisalduvad eelnõus) Eesti õigusteadlaste ja -praktikute varasemaid projekte ja teaduslikke töid. Ajal, mil mõistet "Eesti Vabariik" veel ei kasutatud, koostas professor Igor Gräzin uue põhiseaduse projekti. Kuigi otseseid konstruktsioone antud projektist ei saa vahetult üle võtta, on täiesti kasutatavad selle töö aluseks olevad teoreetilised seisukohad.

Toeks ja kasutatud materjaliks on olnud Edgar Talviku ja Jüri Kaljuvee koostatud Eesti Vabariigi põhiseaduse projekt, mis on ilmunud ajakirja "Eesti Jurist" 1990. aasta kolmandas numbris. Siinkohal on vajalik märkida Eesti Akadeemilise Õigusteaduse Seltsi kandvat rolli viidatud eelnõu sünniloos. Samad autorid koos härra Indrek Koolmeistriga koostasid möödunud aastal Eesti Vabariigi riigiõiguslike aluste seaduse projekti, mis on samuti olnud töömaterjaliks käsitletava eelnõu valmimisel. Meenutagem, et käesoleval suvel toimus professor Ilmar Rebase eestvedamisel Eesti õigusteadlaste päev, kus olid arutluse all põhiseadusega seonduvad probleemid. Õigusteadlaste päeva materjalid osutusid töögrupi jaoks tänuväärseks analüüsimaterjaliks. Mitmeid riigiõiguslikke projekte on välja töötanud ülemnõukogu õiguskomisjon härra Tõnu Antoni juhatuse all. Paljud Eesti Kongressi ja Eesti Komitee poolt väljendatud riigiõiguslikud seisukohad sisalduvad käsitletavas eelnõus.

Ette nähes keerulist tööd uue põhiseaduse kasutamisel, töötas grupp Tartu Ülikooli õigusteadlasi

möödunud aastal härra Truuvälja juhtimisel ning justiitsministeeriumi tellimisel läbi kõik Eesti Vabariigi põhiseaduslikud aktid. Ikka selleks, et võtta sobivad lahendid eeskujuks ja mitte hakata leiutama juba olemasolevaid õiguslikke ning poliitilisi jalgrattaid. Eesti ajakirjanduses on viimasel ajal ilmunud mitmete autorite – professor I. Rebane, dotsent J. Kaljuvee, härra A. Leps, dotsent P. Kask jt. – kirjutisi põhiseaduse teemal. Need kirjutised on samuti olnud vajalik materjal.

Käesoleva aasta algul langetas ülemnõukogu otsuse asuda välja töötama üleminekuperioodi riigiõiguslikke aluseid.

4. aprillil käesoleval aastal moodustas ülemnõukogu presiidium töögrupi härra Tiit Käbini juhtimisel. Töögrupp pidas kevadsuvisel perioodil mitmeid koosolekuid, kus arutati läbi mitmed poliitilist kaalu omavad küsimused. Augustikuus palus justiitsminister koos härra Tiit Käbiniga mitmeid õigusteadlasi tööle selleks, et sügisel anda härra Tiit Käbini komisjoni kaudu ülemnõukogule üle riigiõiguslike aluste ehk ajutise põhiseaduse projekt. Riigipööre Moskvas katkestas meie töö ning tema Eestile õnnelik lahendus muutis samas kvaliteedis töö jätkamise mõttetuks. Vastavalt ülemnõukogu 20. augusti 1991. aasta otsusele võeti suund alatise põhiseaduse väljatöötamisele. Nii või teisiti: töö, mis jõuti ära teha ajutise põhiseaduse ettevalmistamisel, on kulunud marjaks ära käesoleva eelnõu koostamisel. Mul on hea meel märkida, et praktiliselt kõik juristid, kes on olnud seotud ülalmainitud varasemate projektide väljatöötamisega, on ühel või teisel viisil osalenud ka käsitletava eelnõu koostamisel.

Juhataja

Härra Jüri Raidla! Me oleme alustanud põhiseaduse eelnõu ühe variandi käsitlemist. Me leppisime kokku ka selles, et täna me selle arutelu katkestame ja katkestame pärast seda, kui teile on olnud võimalik esitada küsimusi nende üldiste probleemide kohta, mida käsitleti ettekande esimeses osas. Tuletan meelde, selleks et esitada küsimust, tuleb teil vajutada klahvile "sõna", teistkordne samale klahvile vajutamine annulleerib teie soovi esitada küsimus. Küsimus esitage siis, kui pisikesele ekraanile, mis on teie ees oleval puldil, ilmub sõna "mikrofon". Esimesena esitab küsimuse Peet Kask. Palun!

P. Kask

Aitäh! Mul on üks tehniline küsimus. Kas eelnõu tõlkimist inglise keelde on alustatud ja kui on, siis millal see saab assamblee liikmetele kättesaadavaks? Ja kui tohib, mul on ka teine sisuline küsimus, mis puudutab § 83. Võib-olla on see liiga detailne, aga mida tähendab absoluutne enamus, mida tähendab poolthäälteenamus, mis pärast esimene kandidaadile sätestatud nõue on teistsugune kui järgmisele ja üldse, kas autorid mõtlesid selle üle, kuidas ja kas saab moodustada vähemusvalitsust? Tänan!

Juhataja

Enne kui härra Raidla asub küsimustele vastama, on mul ettekandjale veel üks ettepanek. Meie tööst võtavad täna osa paljud arutatava eelnõu autorid. On vist mõistetav, kui küsimustele vastamisel kasutab ettekandja nende abi. Kas selleks on vaja meie tööd teisiti organiseerida, paluda eelnõu autoritel istuda lähemale, et vajaduse korral oleks härra Raidlal võimalik nendega konsulteerida? Härra Raidla, kas see on vajalik?

J. Raidla

See sõltub sellest, kas me täna asume eelnõu teksti arutamisele või mitte.

Juhataja

Juhatusel on ettepanek eelnõu teksti täna mitte arutada. Niisiis, härra Kask, vabandan, aga nüüd vastused küsimustele.

J. Raidla

Meil on olemas eelnev kokkulepe välisministeeriumiga, et pärast projekti üleandmist Põhiseaduslikule Assambleele asub välisministeerium oma jõududega seda teksti tõlkima. Täna hommikul välisministeeriumi esindajad siin saalis kinnitasid, et nad on nõus seda tegema ja nad alustavad seda tööd täna õhtul. Millal valmis saab, seda ei osatud öelda, see oleks liiga suur ennustamine. Kui palju tõlkimine aega võtab, seda on raske öelda. See sõltub nii kogemustest kui ka teksti keerukusest. Mis puudutab teist küsimust, siis kui me asume eelnõu analüüsimas, paluksin muidugi hea meelega kolleege vajaduse korral selgitusi andma. Kui lepitakse kokku, et teksti analüüs toimub järgmisel korral, siis vist pole seda vajadust.

Ü. Aaskivi

Lugupeetud juhataja! Lugupeetud härra ettekandja! Te rõhutasite, et eelnõu autorid on püüdnud säilitada tasakaalu parlamendi, valitsuse ja presidendi vahel. Riigikogu valitakse eelnõu kohaselt neljaks aastaks, president viieks aastaks. Kui teil on kavas sellest pikemalt rääkida ettekande teises osas, siis ma täna vastust ei soovi. Kui aga mitte, siis esitage palun oma kaalutlused selliseks tsüklikuks.

J. Raidla

Kahtlemata tuleb sellest ettekande teises osas spetsiaalselt juttu, kuid eelnevalt võib vastata, et on ülimalt otstarbekas mitte viia rahvalt otsemandaati saavad institutsioonid valimistsükliga ühtekokku. Kahtlemata on probleem selles, et teatud perioodidel nad langevad kokku, see on õige. Mõte on selles, et tasakaal riigivõimu teostamisel mis tahes situatsioonis ei saaks häiritud.

S. Vahtre

Nagu ma ettekandest aru sain, on eelnõu autorid paljudes põhimõttelistes küsimustes jäänud 1920. ja 1937. aasta põhiseaduse vahemaadele. Siit tekib mul küsimus. Kui jätta kõrvale 1933. aasta põhiseaduse muutmine, esitati vahepeal mõned eelnõud põllumeeste kogude poolt, üks Riigikogu poolt. Need läksid rahvahääletusele ja lükati seal poliitilise olukorra tõttu tagasi, aga

hilisemate hinnangute järgi olid need põhimõtteliselt siiski õnnestunud. Nende käivitumine oleks tõenäoliselt ära hoidnud mõnedki hilisemad seadusliku kriisi vapustused. Küsimus on selles, kas autorid ja eksperdid on nende eelnõudega tutvunud ja neid arvestanud.

J. Raidla

Jah, nende eelnõudega on tutvutud, need võeti spetsiaalselt selleks protsessi, neid on analüüsitud ja püütud seal sisalduvaid teoreetilisi seisukohti ka arvestada.

E. Tarto

Lugupeetud juhataja! Lugupeetud ettekandja! Ma arvan, et teksti ei hakka analüüsima. Aga ma teen järelepärimise, sest see on niisugune üldine küsimus. Kuidas mõista I peatüki § 5: Eesti riigi piirid määratakse kindlaks rahvusvaheliste lepingutega? Aitäh!

J. Raidla

Seda tuleb mõista riikluse järjepidevuse kontekstis. Järelikult territoorium, mida peetakse silmas, on Tartu rahu territoorium. Territooriumide muutmine on tõepoolest rahvusvaheliste lepingute küsimus, kusjuures rahvusvahelise lepingu ratifitseerimist ei ole võimalik mitte mingitel tingimustel teha ilma Riigikoguta.

A. Tarand

Lugupeetud juhataja! Lugupeetud ettekandja! Siit eelnõust käib läbi, näiteks §-st 41, § 62 lõikest 12, kontseptsioon kaitsejõududest, mis põhineb ajateenijatel. On selles mõttes selline traditsioon, nii nagu ta minevikus on paljudel riikidel olnud. Kas kollektiivil, kes nüüd seda eelnõu tegi, on olnud arutusel ka mõnel määral modernsem, uuele ajale, uuele Euroopale vastavam ja võib-olla meile kui väikeriigile kohasem seisukoht, et põhiseadus mitte päris sõda ei kuuluta? Kas on arutusel olnud ka teisi kontseptsioone? Aitäh!

J. Raidla

Meil on tõepoolest selle ülipingelise perioodi vältel arutusel olnud igasuguseid kontseptsioone, ka see. Me lähtusime sellest väljatöötatuse astmest, mis mitmetes komisjonides, sealhulgas ülemnõukogu komisjonis, kaitsedoktriini ja muude taoliste probleemide läbitöötamisel on saavutatud. Teiseks lähtuti Eesti Vabariigi aegsest traditsioonilisest kaitsejõudude ülesehituse skeemist, neid omavahel ühitades. Selline oli lähenemisnurk. Praegusel juhul me leidsime, et töögrupil ei piisa materjali ega jätku volitusi välja pakkuda kolmandaid ja neist täiesti erinevaid kontseptsioone, samal ajal kui teised vastavad töögrupid ja komisjonid asjaga tegelevad.

Juhataja

Härra Niitsoo, palun, teie küsimus!

V. Niitsoo

Härra juhataja! Austatud ettekandja! Minu küsimus ei puuduta niivõrd asja seisu, kuivõrd põhimõttelisi küsimusi. Kas te selgitaksite, mis kaalutlustel on rahvalt võetud võimalus teostada

riigivõimu rahvaalgatuse kaudu? Aitäh!

J. Raidla

See oli töögrupis väga diskuteeritav teema, kui me neid asju arutasime. Rahvaalgatuse sissevõtmine või väljajätmine on ilmselt argumentidega üks ühele tõestatav. Me arvasime, et meie praeguses Eesti ühiskonnas, kus sotsiaalne struktuur on tohutult palju muutunud, võib rahvaalgatus olla teatavates tingimustes pigem demokraatlikult valitud institutsioonide tööd takistav kui nende tööd soodustav institutsioon. See oli põhiline argument, miks seda praegu selles eelnõus ei ole. Ma lisan juurde, et eelnõu terviklik konstruktsioon ei välista selle institutsiooni kasutusele võtmist.

L. Hänni

Austatud juhatus! Lugupeetud ettekandja! Eelnõu § 2 määrab rahvusvahelise õiguse üldtunnustatud põhimõtete ja normide koha Eesti õigussüsteemis. Siiski tahaksin, et te täpsustaksite, mida on praegu võetud üldtunnustatud põhimõtete ja normide alla. Teiseks, see säte ei ava ilmselt täielikult rahvusvahelise ja riigisisese õiguse vahekorda. Milline on põhiseaduse üldkontseptsioonis rahvusvahelise õiguse koht? Kas ta on primaarne riigisisese õiguse suhtes või tuleb näiteks rahvusvaheliste lepingute sõlmimisel igal juhul lähtuda riigisisese õiguse prioriteedist?

J. Raidla

Tõepoolest, § 2 üksinda ei anna lõplikku vastust, mil viisil rahvusvaheline õigus transformeerub või muutub muul viisil kasutatavaks rahvuslikus õiguses. Välislepingute juures ja mõnedes muudes struktuuriosades kirjutatakse see teema märksa täpsemalt lahti. Peetakse silmas üldprintsibiina sellist konstruktsiooni, et välisleping on iseenesest kooskõlas rahvusliku õigusega, kuid juhul, kui Riigikogu poolt otsustatuna on vaja sõlmida leping, mis riigisisese õigusega ei ole kooskõlas, viiakse vastavad muudatused sisse riigisisesse õigusesse. Teiseks, rahvusvaheliste lepingute ratifitseerimise korrast tulenevad iseenesest ka konstruktsioonid, mille kaudu kuulub muutmisele rahvuslik õigus. Kolmandaks lähtutakse sellest, et inimõigused saavad selle põhiseaduse järgi Eesti Vabariigi kohtuliku kaitse. Mida käsitletakse rahvusvahelise õiguse üldtunnustatud põhimõtete ja normide all? Ma saan sellest küsimusest aru. Ilmselt ka vastus ei ole veel lõplik ja ammendav. On olemas üsna mitmeid kriteeriume, mille põhjal üldtunnustatus otsustatakse. Üks osa neist on põhimõtted, mis on näiteks Haagi kohtu poolt otsustatud, need on üldtunnustatud ja selles laadis vaidlustamisele ei kuulu. Täiesti selge on see, et suur osa üldtunnustatud norme ja põhimõtteid sisaldub konventsioonides, millega ilmselt Eesti kavatses lähemas tulevikus liituda läbi vastavate Riigikogu otsuste.

Juhataja

Härra Rebas, palun!

H. Rebas

Minu küsimus puudutab teie poolt esitatud eelnõu eeltõid. Te nimetasite ja tutvustasite oma kaastöölisi ja ka seda kirjandust, mida te olete kasutanud. Ma tooksin esile surnud juristi Hillar Randalu nime, kes sai oma põhilise õiguslase hariduse juba 1930. aastate lõpus, s. t. Eesti Vabariigi ajal. Teatavasti publitseeris ta viimastel aastatel artikleid ajakirjas "Akadeemia", võib-olla ka mujal, need pole mulle tuttavad. Tema perekonnale lähedal seisva isikuna tean, et enne surma olevat ta tegelnud konstruktiivselt ka 1938. aasta põhiseaduse edasikirjutamise või selle edasiarendamisega. Kas te olete ka tema materjalidega tutvunud ja kas need on üldse olnud teile kättesaadavad või kas oleks mõttekas neid praegu üles otsida?

J. Raidla

Nii selles ettekandes kasutatud materjalide loetelu kui ka nende autorite nimestik, kelle töid me oleme selles ettekandes kasutanud, ei ole ammendav. Me võime kas või Eesti Vabariigi ajast viidata väga paljudele autoritele, kelle töid me kasutasime. Kahjuks seda härra Randalu viimast tööd, millele te praegu vihjasite, minu infopangas ei ole. Võib-olla kellelgi on, ma ei oska nii täpselt vastata, ma pean silmas autorit. Ma ise ei ole pidevalt selle projekti juures viibinud.

H. Runnel

Lugupeetud juhataja ja austatud ettekandja! Mul on üks keelepsühholoogiline semantikat puudutav küsimus. Kas teie toetaksite minu palvet panna juba enne toimekondadesse laialiminemist hääletusele, kumba märksõna või nimetust assamblee peab lõplikuks, kas presidenti või riigivanemat? Küsimus oleks vaja minu meelest lahendada enne suurt tööd, et hiljem ei tuleks rasket ümberõppimise vajadust, et ei tekiks tarbetut valeharjumust. Ma isiklikult eelistaksin riigivanemat ja sellepärast ma küsin.

J. Raidla

Aitäh! Probleem on väga tuttav ja paljuski läbi vaieldud Rahvuskogu töös. Me jäime Vabariigi Presidendi nimetuse juurde, kasutades neid argumente, mida kasutas oma töös Rahvuskogu. Omalt poolt ma arvan, et põhimõttelised küsimused peaksid minema otsustamisele pärast seda, kui assamblee oma tööorganites on saanud projektiga tutvuda või vähemasti juba oma esialgsed märkused ja ettepanekud välja tuua, nii et selle probleemi ümber peaks toimuma ka arutelu. Ma toetaksin sellist seisukohta mis tahes küsimuste suhtes, sealhulgas teie poolt tõstatatud probleemi osas.

Juhataja

Proua Lauristin, palun!

M. Lauristin

Aitäh, härra juhataja! Lugupeetud ettekandja! Mul on kolm küsimust. Esimene on adresseeritud nii ettekandjale kui võib-olla ka juhatajale. Lähtudes meie äsja vastuvõetud reglemendi § 6

lõikest 1, esitavad põhiseaduse eelnõusid Põhiseadusliku Assamblee liige või liikmed. Juhatus teatab esitatud eelnõudest assamblee täiskogul. Ettekandest ei selgunud, ei kommenteerinud ka juhataja, kes assamblee liikmetest on antud eelnõu esitanud.

Teine küsimus puudutab seda, kas selle eelnõu lisana või meile arutamiseks on ette nähtud ka põhiseaduse rakendamise kohta käiv dokument. Lähtudes ka proua Aaskivi küsimusest nelja- ja viieaastase tsükli kohta, on selge, et me asume n.-ö. nulljoonel ja küsimus sellest, kas näiteks Riigikogu ja presidendi valimised, n.-ö. esimesed valimised toimuvad sama põhimõtte kohaselt või mitte, peaks olema kuidagi eraldi seatud. Ja tekib ka veel muid probleeme seoses sellega, et me käivitame põhiseadusliku korra.

Ja kolmas küsimus puudutab IV peatükki. Juba põgusal tutvumisel on selge, et autorid on loobunud kahekojalise Riigikogu ideest. Tahaks sellele lähemat põhjendust.

J. Raidla

Esimene küsimus projekti esitamisest ja menetlusse tulekust. Autorite nimel andsin eile õhtul kell 21 Kadriorus assamblee juhatajale härra Antonile projekti üle. Siis täna vastuvõetud reglementi veel ei olnud ja meil ei olnud ka kasutada reglemendi projekti, et oma samme vastavalt korrigeerida. Teiselt poolt kuulub meie autorite gruppi assamblee liige härra Tiit Käbin, nii et kui probleem tekib protseduurilisest aspektist, siis assambleel ja tema juhatusel on võimalik otsustada, kuidas asi lahendada kooskõlas täna vastuvõetud reglemendiga.

Teine küsimus. Rakendusdokument, selle olemasolu või puudumine tuleneb tegelikult juba praegu ka esimesest küsimusest või, täpsemalt öeldes, esimesele küsimusele järgnevatest assamblee otsustest. Kui assamblee otsustab võtta projektide paljususe tingimustes antud eelnõu töö aluseks, siis autorid loomulikult jätkavad tööd.

Kolmas küsimus. On tõepoolest mindud ühekojalise parlamendi teed. Ma nimetan siinkohal vaid kahte argumenti. Vajalikud riigivõimu funktsioonid ja nende jaotus ning tasakaalustus on tehtud selles eelnõus teiste mehhanismidega, mis ei vaja kahekojalist parlamenti. Teine argument, mis ei ole küll eriti sisuline, kuid mille ma siiski tooksin välja. Arvame, et nii väikesele riigile kui Eesti kahekojalist parlamenti vaja ei ole. Lisaksin veel, et kui pidada silmas analoogi 1937. aasta põhiseaduse parlamendistruktuuriga, siis meie arvates teise koja moodustamine 1937. aasta põhiseaduse järgi ei ole mitte eriti demokraatlik.

Juhataja

Lugupeetud Jüri Raidla ja lugupeetud kolleegid! Kell on 14. Vastavalt reglemendi § 1 lõikele 3 on lõunavaheaeg 14.00–15.00.

Lõunavaheaeg

Juhataja

Lugupeetud kolleegid! Lõunavaheaeg on lõppenud. Palun istuge oma kohale! Teeme kohaloleku

kontrolli. Kohal on 31 Põhiseadusliku Assamblee liiget.

Härra Jüri Raidla, palun teid kõnetooli! Me jätkame enne vaheaega pooleli jäänud tööd.

Sõnajärg küsimuse esitamiseks on härra Vooglaiul. Palun!

Ü. Vooglaid

Lugupeetud ettekandja! Soovin teada, kas ja kuidas on kavandatud informeerida üldsust, et nad oleksid pädevad hindama põhiseaduse sätete sobivust ning võiksid eelseisvast referendumist asjatundlikult osa võtta.

J. Raidla

Ma tahaksin omalt poolt sellist küsimuseasetust väga tugevalt toetada, sest on täitsa selge, et selleks, et rahvas saaks rahvahääletusel kompetentselt ja täie teadmisega oma seisukohta väljendada, peab ta olema hästi informeeritud, varustatud vajalike selgitustega, mistõttu sellist väga avalikustatud ja laialdaselt kommenteeritud tööd seaduse ümber ma igati tervitan. Usun, et sellega peaks algust tegema Põhiseaduslik Assamblee. Minu arvates vajaks läbimõtlemist ja kaalumist ning otsustamist küsimus, kuidas avalikustada arutatavaid projekte, täiendusettepanekuid, eelnõusid, kõikvõimalikke materjale. Seejärel oleks ilmselt otstarbekas läbi mõelda need vormid, kuidas me saaksime kaasata sellesse töösse organiseeritud korras vabariigi teadlasi, spetsialiste, eeskätt muidugi juriste, kuid spetsialiste ka kõigist teistest valdkondadest. Põhiseadus puudutab ikkagi tervet ühiskonnaelu korraldust ja riigi funktsioneerimist. Ma usun, et on võimalik hakata näiteks kas perioodiliselt või kuidagi süstematiseeritult avaldama kommentaare nii arutatavate eelnõude juurde kui ka nendes eelnõudes tehtavate täienduste suhtes. Ma usun, et väga otstarbekas oleks, kui antaks ka üldsusele pidevalt informatsiooni, millised on põhilised poliitilised ja õiguslikud vaidlused eelnõu erinevate konstruktsioonide, ka üksikute paragrahvide ümber. Seda tööd ei ole võimalik ära teha ühe või kahe kuuga, vaid eeldatavalt perioodiga, mil Põhiseaduslik Assamblee teeb teatavaks, et projekt on leidnud lõpliku viimistluse. Ilmselt on ajavahemik, mis jääb sellest hetkest rahvahääletuseni, ebapiisav, kui ei ole eelnevalt vastava tööga tutvunud. Nii et ma omalt poolt väga tervitan ja toetan sellist lähenemist, mis annab juba algusest peale piisavat informatsiooni ja spetsialistide kommentaare eelnõu valmimise protsessi kohta.

V. Rumessen

Härra juhataja! Mul on lugupeetud ettekandjale küsimus, mis puudutab preambulat. Siin on kahel korral räägitud rahvahääletusest. Ma tahaks paluda, et te hajutaks minu kahtlused selles osas, et kui me räägime 3. märtsil toimunud rahvahääletusest ja kui me räägime põhiseaduse vastuvõtmisel toimuvast rahvahääletusest 1992. aastal, siis siin ei ole mõeldud ühte ja sama rahvast. Hääletajaskond ei ole mitte sama. See on esimene küsimus. Teine küsimus on seotud §-ga 51, kus on öeldud, et kõrgema riigivõimu kandjaks on rahvas hääleõiguslike kodanike

kaudu. Kas te arvate, et selleks ajaks, kui 1992. aastal peaks toimuma rahvahääletus põhiseaduse vastuvõtmiseks, oleks võimalik fikseerida olemasolev kodanikkond? Aitäh!

J. Raidla

Esmalt esimene küsimus. Esimese küsimuse vastus tuleneb kaudselt, muide, teisest. Põhiseadus ise ju võetakse vastu sellisel rahvahääletusel, mis viiakse läbi hääleõiguslike kodanike hulgas, kes teostavad rahvavõimu. See tähendab, et need ei saa ka omavahel kokku langeda. Selleks et seda kahtlust hajutada, on väga otstarbekas sel juhul veel lugeda vastavat ülemnõukogu otsust, mille alusel 3. märtsi 1991. aasta referendum läbi viidi. Seal ei ole viidet kodanikkonnale, näiteks käesoleva eelnõu teie poolt viidatud paragrahvi mõttes.

Teine küsimus: kas võib eeldada, et selleks ajaks on kodanikkonnaküsimus lahendatud? Ma arvan, et hea tahtmise juures on see võimalik ja kasutades 1938. aasta kodakondsuse seaduse taastõustamise mehhanismi, ei ole see deklaratiivne meetod kodakondsuseküsimuse lahendamisel, vaid just nimelt sisuline õiguslik meetod. Ma ei ole kohanud poliitilist jõudu, kes oleks vaidlustanud küsimuse sellest, et igal juhul isikute ring, keda näiteks käesoleval juhul Eesti Komitee ja Eesti Kongress käsitab Eesti Vabariigi kodanikena, oleks igal juhul hõlmatud seadusega, mis jõustatakse, ja rakenduseseadusega, mis täiendavalt vastu võetakse. Küsimus on ju selles, millised on naturalisatsiooni tingimused ja parameetrid, mis selle seadusega kehtestatakse, ja kui suur sel juhul on Eesti kodanikkonna n.-ö. laienemise maa ja selle tempo kooskõlas seadusega. Nii et juriidiliselt on see küsimus minu arvates lahendatav, see eeldab poliitilist populismi.

R. Ruutsoo

Lugupeetud eesistuja! Austatud minister! Natukene nendest allikatest, millest juttu oli. Kui me siia laua taha istusime, siis anti meile kätte Eesti Vabariigi põhiseadused, ja kuna siin hiljem on tekkinud veel küsimus, kas kõiki dokumente on arvestatud või teatakse, siis juhin tähelepanu, mida kolleegid võiksid teada. On ilmunud Edgar Talviku raamat "Legaalsuse põhimõtte Eesti Vabariigi põhiseaduse tekkimises, muutmistes ja muutmiskavades". See on küllalt väärtuslik dokumentide kogumik, mis sisaldab peaaegu kõiki või väga olulisi põhimõttelisi akte. Ma peaksin vajalikuks lisaks põhiseadusele vähemalt komisjonides see raamat kättesaadavaks teha. Selle tiraaž on erakordselt väike – 200 eksemplari. Aga see välistaks mitmedki vaidlused.

Teine probleem. Teie ettekandest selgus, et põhimõtteliselt on lähtunud Eesti Vabariigi olemasolevast konstitutsioonist. Kuid siin on peatükk "Õiguskantsler", mis Eesti põhiseaduses on küllaltki võõras.

J. Raidla

Esmalt esimene küsimus. Otse loomulikult on härra Talviku raamat olnud meile materjaliks, mida me oleme kasutanud, nii nagu härra Talviku hilisemadki tööd ja nii nagu härra Talviku

arvamused, ettepanekud, seisukohad eelnõu koostamisel. Selle raamatu lisas on kolm seadust: 1920. aasta põhiseadus, 1933. aasta põhiseaduse muutmise seadus ja 1937. aasta põhiseadus. Nii raamat kui ka selles sisalduvad aktid on heaks käsiraamatuks, materjaliks, mida oleks otstarbekas assamblee liikmetel oma töös kasutada, selleks et probleemidesse põhjalikumalt süüvida.

Õiguskantsleri mõiste ei ole Eesti põhiseadustele üksnes võõras, vaid ka uudne. 1937. aasta põhiseaduses on see sees, pärast seda töötati välja spetsiaalne seadus õiguskantsleri kohta. Käesoleval juhul on lähtunud Eesti enda kogemustest normatiivse reguleerimise valdkonnas, praktikast, ja see on sisse toodud väga konkreetsetel kaalutlustel. Ta peab olema see ametiisik, kes ka riigiorganite, kõigi riigiorganite tegevuses valvab seaduslikkuse üle.

Juhataja

Härra Tupp, palun!

E. Tupp

(Ei ole kuulda.)

J. Raidla

Tõtt-õelda, selle pealkirja juurde me jäime üsna üksmeelselt, toetudes Eesti Vabariigi põhiseaduse traditsioonidele.

Juhataja

Härra Seppa, palun!

Ü. Seppa

Härra esimees! Härra minister! Mul on selline küsimus. Me teame oma ajaloost kurba kogemust, mida hiljem meile ette heideti, et meie konstitutsioonis ei olnud sätteid, mis oleksid aidanud võidelda okupatsiooni vastu ja organiseerida okupatsioonivastast tegevust. Samuti olid seal sätteid, mida okupandid kasutasid ära presidendile surve avaldamiseks. Kas te olete mõelnud ka sellele mehhanismile, et oleks võimalik uude põhiseadusesse võtta selliseid sätteid, mis muudaksid meid okupatsioonikindlamaks?

J. Raidla

Jaa. Me oleme sellel teemal ägedaid ajurünnakuid korraldanud. Kõigepealt ma juhin tähelepanu §-le 1, selle teisele lõigule. Nimelt: Eesti iseseisvuse sõltumatus on aegumatu ja võõrandamatu. Peale selle antud eelnõu viimane peatükk, mis sätestab põhiseaduse muutmise küsimused, näeb ette, ma ütleksin, väga range korra näiteks I peatüki muutmise võimaluseks. Kui me ütleme, et Eesti iseseisvus on sõltumatu, see on aegumatu ja võõrandamatu, siis tähendab see seda, et mis tahes riigiorganite tegevus, mis on selle sõltumatuse võõrandamisele suunatud, on õigustühine, kusjuures seda printsiipi ei ole mitte nõnda lihtsalt võimalik ka muuta näiteks rahvahääletusega, sest I peatüki rahvahääletusele panemiseks on selle eelnõu järgi vajalik nelja viiendiku

Riigikogu nõusolek. Me arvame, et sellega on muudetud nullilähedaseks ka näiteks Austria 1938. aasta pretsedendi kordumine mis tahes tingimustes.

Juhataja

Härra Korrovits! Härra Korrovits ei viibi saalis. Palun, härra Jürgenson!

K. Jürgenson

Lugupeetud juhatus! Härra minister! Mul oleks teile selline küsimus. Süvenemata nüüd XIV peatüki üksikutesse nüanssidesse, tahaks kuulda ekspertide grupi arvamusi järgmise kohta. Nimelt, kui vaatame ajalooliselt omavalitsusüksuste sätestamist põhiseaduses, siis 1920. aasta põhiseaduses kasutati terminit "omavalitsus". See oli ajalooliselt välja kujunenud, kõigile selge ja ei vajanud täpsemat sätestamist. Seal pandi kolme paragrahvi paika omavalitsus ja pädevus, moodustamine ja õigused. 1933. aasta parandustes tuli sisse termin "kohalikud omavalitsused" ja sätestati kohalike omavalitsuste mõte valdade, alevite ja linnadena. 1937. aasta põhiseaduses sätestatakse tegelikult esimest korda meile saatuslikuks saanud teise tasandi omavalitsus. Mõte "kohalik omavalitsus" ei ole lahti seletatud ja üsna umbmääraselt on seal sätestatud teise tasandi omavalitsused. Paragrahvis 149 on jäänud sümbioos sellest sisse: on kohalikud omavalitsusüksused, on vallad, alevid ja linnad. Juhin tähelepanu, et meil on praegu siiski veel kahesuguseid linnu. Kas te näete nende staatuse muutumist? Mind huvitaks ekspertgrupi kontseptsioon just selles osas, mis puudutab omavalitsusüksuste mitmetasandilisust. Kas see, et on jäänud sisse mõte "kohalik omavalitsus", tähendab ka seda, et omavalitsus realiseerub ka mittekohalikult? Ühesõnaga, probleem mitmetasandilistest omavalitsustest ja kuidas te seda ette kujutate, sest siin ei ole mingit viidet omavalitsuse võimalikule realiseerumisele teisel tasandil. Kui lähtuda sellest, et mis ei ole keelatud, on lubatud, siis kas see meie ajalooline paratamatus peab meile kaela jääma ka edaspidi? Aitäh!

J. Raidla

Täna! Eelnõu lähtub sellest, et omavalitsus on ühel tasandil ja see on eelnõus ka üsna selgelt fikseeritud nendesamade loetelude kaudu, mis on ammendavad. Ammendavad loetelud ei kuulu täiendavale tõlgendamisele, isegi koos viitega printsiibile, mida te praegu just välja ütlesite, mis põhimõtteliselt on õige lähenemine, kuid mitte ammendava loetelu suhtes. Selle kontseptsiooni järgi, mis sisaldub antud eelnõus, maakond ei ole omavalitsuslik üksus. Me oleme püüdnud vea, millele te viitasite, antud eelnõust likvideerida. Tõepoolest, sel juhul muutub loomulikult vabariiklike linnade staatus. Sellisena nad ei eksisteeri pärast selle põhiseaduse vastuvõtmist. Nad on esmatasandi omavalitsusliku staatusega, maakond ei jää mitte omavalitsuslikuks, vaid, piltlikult öeldes, maakonnavalitsus on Vabariigi Valitsuse käepikendus kohapeal. Sellise konstruktsiooniga on siin praegu välja tuldud. Peale selle me oleme läinud minu arvates üsna oluliselt edasi sisulise omavalitsuse suunas, vähendanud miinimumini riigi sekkumist

omavalitsusse, mis väljendub ka selles, et omavalitsuse poolt valitavad juhid on valimise kaudu paigas. Nad ei kuulu määramisele, nimetamisele ega kinnitamisele kõrgemalt poolt, muul tasandil.

Mis puudutab küsimust, kas kohalik omavalitsus või mittekohalik omavalitsus, siis tõepoolest on silmas peetud ka mitteterritoriaalset omavalitsuslikku printsiipi. See sisaldub eelnõu II peatükis. 1925. aastal võeti näiteks Eestis vastu tol ajal eesrindlik kultuurautonoomia seadus. Selliseid võimalusi antud tegevuse jätkamiseks pakub käesolev eelnõu Eestile ka tulevikus.

Juhataja

Aitäh, härra Raidla! Rohkem küsimusi praegu ei ole. Me leppisime kokku, et teine päevakorrapunkt saab täna ammendatud pärast küsimustele vastamist. Konkreetse projekti arutelu jätkub aga nädala pärast.

Me asume päevakorra kolmanda ja viimase küsimuse, Põhiseadusliku Assamblee toimkondade koosseisude kinnitamise juurde. Kõigile assamblee liikmetele on välja jagatud otsuse projekt Eesti Vabariigi Põhiseadusliku Assamblee toimkondade koosseisude kinnitamise kohta. Assamblee liikmete taotluste alusel on nimetatud projekti tehtud järgmised muudatused. Esimesest toimkonnast on härra Talve viidud üle teise toimkonda. Teisest toimkonnast on härra Jürgenson viidud üle seitsmendasse toimkonda. Kolmandast toimkonnast on härra Kois viidud üle neljandasse toimkonda. Samast, kolmandast toimkonnast, on härra Vahtre viidud üle neljandasse toimkonda ja samast toimkonnast on üle viidud ka härra Velliste, ja nimelt viiendasse toimkonda. Kolmandasse toimkonda on juurde tulnud kuuendast toimkonnast härra Hallaste. Need on kõik muudatused, mis on esitatud projekti assamblee liikmete taotlusel sisse viidud. Palun, kas projektis on arvestatud kõigi assamblee liikmete soove? Näib nii.

Enne kui nimetatud projekt esitatakse hääletamisele, on meil vaja teha kohaloleku kontroll.

Palun, teeme kohaloleku kontrolli! Kohal on 45 assamblee liiget.

Panen hääletamisele otsuse projekti Eesti Vabariigi Põhiseadusliku Assamblee toimkondade koosseisude kinnitamise kohta ühes nende muudatustega, mis ma teile ette lugesin. Palun hääletame! Poolt 42, vastu ei ole keegi, erapooletuid on 3. Otsus on vastu võetud.

Kuigi assamblee tänane päevakord on ammendatud, lubage teid veel mõnevõrra kinni pidada teadaannete ettelugemiseks.

Juhatusel on laekunud kiri, milles küsitakse, kas võib asjast aru saada nii, et juba täna tehakse ettepanek "Rahva Häälele" avaldada põhiseaduse eelnõu see projekt, mille arutamist me alustasime. Juhatus on seisukohal, et avaldamisele kuulub projekt, mis võetakse aluseks assamblee töö jätkamisel. Mitmest esitatud projektist on võimalik üks või teine aluseks võtta pärast 1. oktoobriga määratud tähtaja saabumist. Seega on juhatus seisukohal, et neid projekte, mis on assambleel töös, ei avaldata enne, kui nende projektide suhtes on assamblee võtnud

seisukoha.

Juhatusel laekus härra Ülo Seppalt, härra Enn Tartolt, proua Sirje Endrelt ja härra Hando Runnelilt avaldus: "Esitame Eesti Vabariigi põhiseaduse eelnõu. Selleks eelnõuks on Eesti Vabariigi 1938. aasta põhiseaduse tekst." Eesti Vabariigi 1938. aasta põhiseaduse tekst on kõigile assamblee liikmetele välja jagatud assamblee esimesel istungil, see on teil olemas. Alustades tänase istungi rakendamist, me selgitasime, et juhatus planeerib toimkondade tööleasumise täna ja on teinud võimalikuks toimkondade töötamise ka homme. Toimkondadel tuleks tingimata valida esimees ja abiesimees. Keda üks või teine toimkond valis, sellest palub juhatus teatada hiljemalt laupäeval kella 13.45-ks proua Anu Laidole. Proua Laido töötab toas nr. 158.

Toimkondadel tuleks arutada härra Raidla poolt tutvustatud projekti ja kindlasti ka ettepanekut, mille esitasid neli kolleegi, nimelt asuda rakendama 1938. aasta põhiseadust. Kõigile toimkondadele soovib juhatus teha teatavaks selle, et juhatus poolt esitatakse järgmise assamblee istungi päevakorda kõigi toimkondade aruannete ärakuulamise küsimus. Järgmise istungi üks päevakorrapunkte on kõigi toimkondade juhtide aruanne toimkonna tööst. Juhatus palub juhatus järgmisele koosolekule, mis toimub eeloleva nädala neljapäeval kell 15, kõiki toimkondade esimehi. Kõiki toimkondade esimehi, kes loodetavasti valitakse täna või hiljemalt homme hommikul, palun neljapäeval kell 15 juhatus koosolekule.

Juhatusel on palve, et kõik Põhiseadusliku Assamblee liikmed annaksid proua Anu Laidole oma aadressi ja kontakttelefoni. On võimalik, et ühel või teisel põhjusel on vaja võtta kontakti assamblee liikmetega. Päevaraha suurus on 50 rubla. Proua Anu Laido telefon toas nr. 158 on 606 390. Juhatusel toimuvad ülemnõukogu õiguskomisjoni tööruumis, s. o. kabinetis nr. 264.

Tänane töö jätkub veerand tunni pärast toimkondades. Vastavalt reglemendile algab homme tööpäev kell 10 ja töö toimub toimkondades. Põhiseadusliku Assamblee järgmine täiskogu istung on nädala pärast, reedel algusega kell 11. Tuletan meelde, et täna algas istung kell 10, järgmine istung algab kell 11.

Ü. Uluots

Veel üks teade. Tagumises reas istub rida kauneid daame. Nad on meie teenistuses, nad juhatavad teid teie tööruumidesse.

K. Jürgenson

Ma palun väga vabandust, kolleegid, üsna klassikaline küsimus. Makstakse välja piletid, aga kuidas on nendega, kes oma autoga käivad?

Ü. Uluots

Kes sõidavad oma autoga? Peame seda juhatuses arutama. Ülemnõukogu liikmetele, kes

kasutavad oma autot, makstakse bensiiniraha kinni. Arvatavasti me püüame seda samuti kohaldada.

M. Lauristin

Austatud kolleegid! Ma tahaksin seletust või teha ettepaneku selle kohta, et kui me toimkondades asume arutama sisuliselt meile esitatud projekti, kas siis ei oleks võimalik homme teha plenaaristung ja kuulata ära täna kuulnud härra Raidla ettepaneku järg.

Ü. Uluots

Kuna meil on praegu esitatud kaks põhiseaduse eelnõu, siis toimkonnad võiksid need oma pädevuse piires läbi vaadata ja öelda järgmisel plenaaristungil välja juba sisuliselt oma arvamuse esitatud eelnõude kohta.

M. Lauristin

Ma just sellepärast küsingi, et kas toimkondadel ei oleks seda kergem teha, kui me oleksime ära kuulanud härra Raidla ettekande järje, mis käsitleb põhiseadust sisuliselt.

Juhataja

Lugupeetud proua Lauristin! Ma arvan, et kõigepealt tuleb esitatud 30-leheküljeline projekt läbi lugeda ja selgeks õppida.

P. Kask

Kas on võimalik homsetele komisjonide istungitele tellida seaduseelnõude koostajad, kes annaksid selgitusi?

Juhataja

Juhatuse poolt on planeeritud see töötapp nädala pärast. Need eksperdid-autorid, kes on kohal, on loomulikult nõus toimkondi aitama. Rohkem küsimusi ei ole. Aitäh! Kohtumiseni nädala pärast!